

Bartal, Gyorgy
A parthus

DB
919
B247
1862

RECAT
153

Bartal György

A

párthus, hún-magyar

scythákról

DB
919
B347
[illegible]

Pest

1860

Pannonia Bo
P.O. Box 1017 St
Toronto, Ont. M

Magnae rei quantulumcumque possederis,
fuisse participem non minima est gloria.
Columella L. XI. c. 1. de re rustica.

Columellának a mezei gazdaságról irt római jeles tudományférfiunak e komoly s még is oly biztató eszméletét tűztem e lapjaimra jelszó gyanánt; mert a mit ő csak barátjától, Sylvinustól, tudott meg, hogy némely gazdák többféle hézagokat látszanak munkájában észre venni, azt én, jelesül eddigi dolgozataim azon részére nézve, melyben a parthusok és hunmagyarokat ugyanazon egy szittyatörzstől eredt rokonnépnek látom s állhatatosan hirdetem, magam is nem egyszer megvallottam magamnak. De Sylvinus e levelére ő (V. k. 1. f.) felelt szinte oly komolyan, mint elmésen, s nekem ugy látszik, hogy vállalatunk különbsége mellett is, vagy talán épen ezért, e válaszát én is bátran használhatnám; azonban saját gondolkozásom módjánál meg maradván, midőn Columellának ezen élczes feleletét csak mellesleg érinteni elégnek tartom, annak fen idézett másik leveléből a tanulmány és a tanulmányozás saját véghetetlen becséből merített fennebbi szavait tettem magaméivá, úgy mint a ki előtt magok a tanulmányok s tanulmányozások közt is azok a legfőbbek, melyek fajunkra nézve a *történelmi igaznak* teljesb ismerésére vezetnek. E jegyzetimben a parthus-hunmagyar-scythafaj eposzát ma már közvetlenül a szittyáknál kezdem, a helyett, hogy eddig a hunmagyaroknál vévén értekezéseim kiindulási pontját, ezektől a parthusok, innét pedig följebb a szittyák felé törtettem. Ma ezeket is, az örök gondviselésnek hála! befejeztem; s e pillanatban úgy látszom ma-

gamnak, mint azon utas, ki messze szakadt kedves rokonhoz tett hosszú s fáradságos utjából visszafelé térvén, előre számot vet azon kérdésekkel, melyek otthon a hason érzésü atyafiak s barátok közt várnak reá. Én legujabb utazásom eredményét csak természetesen fajunknak egymást felváltott nemzeti gyülnevének sora szerént három fejezetre: a szittyákra, a parthusokra, s a hunmagyarokra osztom. Az idő drága: im tehát minden hosszasb előszó nélkül ezennel az

ELSŐ FEJEZET

A SZITTYÁKRÓL.

Mit tartott a *történelmi igaznak* egyik legrégibb, legnemesebb bajnoka, Thucydides, a szittyákról? azt Commentáraim I. k. 90. l. már is idézett szavai bizonyitják. Ezek szerint a szittyák erejével nem csak az európai népek de azok is, kik Ázsiát lakják, ha egy nép ugyanegy népfajjal mérközik, nem érnek föl, sőt egy sincs, ki az öszszes szittyáknak, ha magok közt egybetartanak, ellent állhatna. Ezeket mondotta Thucydides és a tükör, melyet fajunk elejébe tartott, folyton még mai napon is jól mutat.

II.

Becsesek Thucydidesnek e szavai; de a mi különösen az ázsia és európai scythák közt létezett ősrégi viszonynak legérdekesb kezdetét illeti: akkor lesznek ezek már itt előre teljes *historiai igazzá*, melyet a közben folyt századok szokása forrasztott össze, s igy reám nézve legbecsesebbekké: ha azokkal a méltán nagy nevü Arrianus (Flaviusnak) a macedoniai Nagy Sándor hadjárata classicus irójának — ezen második Xenophonnak — e szavaival köttetnek össze. „IV. 3. dum haec geruntur, Scytharum *Asiaticorum* exercitus ad rippas Tanai fluvii venit, quod plerique audissent nonnullos barbarorum trans fluvium incolentium ab Alexandro defecisse, ut siqua insignis defectio fieret, ipsi quoque in Macedones irruerent.

III.

Thucydides a keresztény számitás előtt 474. az az: azon esztendőben született görög iró, melyben a rómaiak

és a vejiek közt volt heves összeütközés a Fabiuscsalád nevének örökös dicsőségére végződött, a fennebbi fényes bizonyságát a scytháknak már akkor Ázsia s Europa szélein rég ismeretes hadi erejök s jellemökről, azon munkájában adta, melyet a peloponnesusi háborúról irt. Ez fajunkra nézve már magában is nagy nyereség; de az bizonyosan még sokkal nagyobb, hogy Thucydidesnek korától fogva, fajunk nemzeti gyülnevének minden külön szakaiban voltak egy egy oly görög s későbben latin classicus irók, kiknek a scythák, a parthusok, a hunmagyarok sajátságos közjellemök tanulmányozásában, s rész szerint meg ismértetésében — az örök gondviselésnek hála — különös kedvök telt. Mi ezeket rendről rendre látni, hallani fogjuk, és igy e hála s tiszteletnek ösvényén, melyen csak elhalnunk, de kifáradnunk nem lehet, reméljük azt elérni, hogy fajunk *történelmi igazának* egyik legérdekesb füzére, nem annyira általam, s elménczkedéseim, mint az ő saját emlékeik következetes sora, s tartalmából mint egy önként fonódjék egybe.

IV.

Ily kedélyü irója volt a scytháknak a Krisztus előtt 484-iki évben született, és igy Thucydidesnél 13. esztendővel idősb Herodot — ez a világszerte hires történész — ki nem csak tanit, hanem a mit Plutarchus maga is meg vall, előadásában saját természetes nyájassága mellett még Homér minden legbájosabb kellemeivel is mulat. Ő az, kinek mindent, mit a scythákról az én tanulmányozásim mérsékelt körében tudunk, leginkább köszönhetjük. Ha van is Herodot és Xenophon közt Cyrus gyermekideje s neveltetésére nézve különbség, s ha lehetne is még Plutarchus kifogásaiban valami, ami még ma is czáfolatra várna; de a szittyák története s szokásaira nézve mindenkor különösen fel fog az Herodotnál tűnni, hogy ő, igen is, korának szelleméhez képest a scythákról hallott regéket is felhordja, p. o. hogy a Pontuson lakó görögök a szittyákat is Hercules (Heracles, Alceus, Alcides) nemzedékének, mások viszont másnak tartják; az ily kérdések azonban rész szerint a mi tervünk körébe nem tartoznak, s rész szerint

olyak, melyekről önmaga már úgy intézi előadását, hogy az olvasó kedvére hagyja azt igaznak hinni, vagy mondának tartani. Mi magyarok egyedül a görög istenekre nézve, kiket szittya elődinknek adott, különbözünk tőle, önmaga által erre teljesen fel lévén jogositva; többnyire Herodot emlékének csak *hálával tartozunk* [1]).

V.

Herodotnál I. k. 103.—104.—108. f. Cyaxares a médok királya alig hogy az assyriaikat legyőzte önmaga egy nagy szittya had által győzetett le. Ez a mái azovi tenger szélén a cimmeriusokat Európából űzőre vévén, midőn a helyett, hogy őket a Phasis vize mentében kergette volna, éjszakibb és hosszabb uton nyomulván utánok, itt a médokra akadt, és vélök megütközvén Madyas (királynak) vezérlete alatt őket megverte s győzedelme következéséül a keresztény számítás előtt 624-dik év körül a médok helyett 28 esztendeig ura lett, és mint ezt nem csak I. k. 1-ső. 106. f.; de IV. k. 1-ső fejezetében is állitja Herodot, 28 esztendeig ura is maradt Ázsiának [2]). Értsük őt jól: azon időkben történt ez, melyekben Lacedamonnak Görögország fölötti ily hires uralma, Polybius bizonysága szerint, alig csak 12 esztendeig tartott. Ezen időközben — igy folytatja Herodot — meglátogatták a

---

[1]) Erre érzem én magamat lekötelezve az általam már Commentáraim I. k. 44. l. méltán dicsért Lichner Pál, most a pozsonyi ev. lyceum nagy érdemü rectora iránt, azon legszivesb készségeért, melylyel saját kis könyvgyüjteményem szükségein a lyceumi könyvtárból segitett.

[2]) Herodotnak jelesül a szittyákra vonatkozó historiája e legjelesebb, legérdekesebb momentumát mint kiterjedése, mint ideje korára tekintve, a legfeszültebb szorgalommal tárgyalta a tudós Dunker Miksa hallei tanár a Geschichte des Alterthums czime alatt 1855. megjelent jeles munkájában, melynek utmutatása szerint engedjék meg tanulmányaim barátai, hogy Jeremiásnak e hadjáratról szóló versei közől csak egy párt hozhassak föl: nevezetesen: V. 15. 16. „Izrael háza! íme messziről hozok én reád népet, szavai az úrnak, erős népet és régi népet, oly népet, melynek nyelvét te nem ismered, és beszédét nem érted, melynek tegeze, mint a nyilt koporsó, és mind bajnok férfiak.“ IV. 13. Ime fölemelkedik ő, mint a felhő, szélvészhez hasonlók szekerei, sasoknál gyorsabbak lovai.

scythák Egiptomot is; de Psamitichus itteni királynak ajándékai s kérései által megengeszteltetvén e már is hanyatló, és nem annyira a távolság, mint a sok mocsárok miatt távol eső országban foglalásokat nem tettek. — Magok közt azonban felbomolván az egyetértés, a fejedelmet pedig a kajtár önkény, s elfajultság váltván fel, a legjobbak közülök, nem ellenséges fegyver által kényszeríttetve, hanem a nemzeti becsület fentartásának leghatalmasb ösztönéből, azt határozák a nép legjózanabb részével együtt, hogy előbbi szülőhelyeikre térnek vissza, a mi Krisztus előtt 596. év körül meg is történt. A jóknak elköltözése után tehát könnyen fértek a Medok Assyriához, talán csak azért, hogy igy Assyriával együtti hódolásokkal nagyobb örömet tegyenek a perzsa gőgnek.

VI.

A scytháknak a hadjáratát azért kellett érintenem, mert itt levén szó azoknak Psamitichus aegyptusi királylyal lett egyezkedéséről, önmagok közt pedig lett megszakadásról, oly megszakadásról, mely miatt a szittyanép legjavának a kész és semmi idegen által nem faggatott birodalmán túladni kellett, a parthus (pártos) scythák első eredete önkényt nyitva s Trogus Pompejusnak Justinusnál (ILI. 1.:) e szavai: „Parthi Scytharum exules fuere; hoc etiam ipsorum vocabulo manifestatur“; teljesen igazolva állnak előttünk; hát ha még Trogus Pompejusnak e további szavait, „hi domesticis seditionibus pulsi, solitudines inter Hyrcania etc. — furtim occupavere,“ Herodot III. k. 117. fejezetével vetjük össze, hol már Dariusnak a Hisdaspes fiának szigorúbb uralma alatt, nem az előbbi erőszakos bitang, hanem rendes állapotban ugyan, de szinte a hyrkaniaiak szomszédságában lakni s a perzsa uj rendszabály szerint fizetni látjuk őket. Kell-e a történelmi igaz felfedezésére több? Mi alább még többet adunk.

VII.

Herodotnak irálymodora leginkább a szittya föld határainak elbeszélésében látható. IV. 3. nyilvánságosan egy népregét mond el. E szerint azon árkot, mely még az ő nap-

jaiban is a taurusi hegy bérczétől a maeotisi tóig látható volt, a Mediában 28 esztendeig távol volt scythák szolgái s a magán-életet megunt saját nejeik s az ezektől és szolgáiktól született gyermekek az ő visszajöttök elzárása végett ásták volna. S mint ilyent emliti ő ezt az árkot ugyanezen könyve 20. igen érdekes fejezetében, melyben azt a scytha király és királyi scythák (a király s az előkelő, főtekintélyü, vagyonu scythák, urak) földterületök [1]) rendes határszélcül kivánja tartatni; végtére pedig ugyan azon könyve 100. fejezetében már maga is egész komolysággal azt vallja, hogy a legrégiebb szittya föld a Taurus hegytől kezdődvén, [2]) napkeletről a tenger, éjszakról a Cimmerius, Bosporus mentében a maeotisi tóig nyult, melyen ugyan e könyv 47. fejezete szerint, az ő korában folyt jelesb vizek ezek: Ister, Tyras, Hypanis, Boristhenes, Pantikapes Hypaciris, Gerrhus, és Tanais, jelesül pedig Tanais volt az, mely szerinte a scythákat a saurametáktól (mint én vélem a vitéz lengyelek ekkori elődeiktől) elválasztotta. —

VIII.

Magáról a scytha népfajról különösen, Herodot (IV. 46.) azt mondja „a szittya faj az emberi dolgok közöl a

---

[1]) Nem hiszem, hogy csalódom, midőn Béla király halhatlan jegyzőjénél a 44. §. e szavait: „Dux Árpád suique nobiles dilexerunt locum (Csepel sziget) ultraquam dici potest, et constituerunt, ut ducalis esset insula, et unus quisque nobilium personarum suam ibi haberet curiam et villam“ e hajdani scytha király és királyi scythák (elökelö,) fötekintélyü, vagyonú scythák, urak együtti birtokának jól eltalált rajzául veszem, mert, hogy a campestres és felváltva a liberi Scythae általában a szabad scytha népséget jelenti, kétséget nem szenved.

[2]) Quinct. Curtiusnak munkájában, melyről későbben többet fogunk mondani, a VII. k. s jelesül annak 3. fejezete, a mi értekezésünk fő czéljára egyike a legérdekesebbeknek. Az a Taurus hegyet így érinti: inde agmen processit ad Caucasum montem, cujus dorsum Asiam perpetuo jugo dividit. Taurus secundae magnitudinis committitur Caucaso. — Sic inter se tot juga velut serie coharentia perpetuum habent dorsum, ex quo Asiae omnia ferme flumina alia in rubrum, alia in Caspium mare, alia in Hyrcanum et Ponticum decidunt. Említtetik ugyanott a Parapamissus hegy is e szavakkal „ipsa Bactra regionis ejus caput sita sunt sub monte Parapamisso s innét a Parapamisadae nevezet.

mennyire mi tudjuk egyet legokosabban azt találta fel, hogy sem az nem menekedhetik meg a ki rajta csap; sem pedig senki hozzája, egyéb a hol ön maga találtatni kiván, nem férhet.“ Nagy szavak! annyival Thucydides szavainál is nagyobbak, mert Herodot e saját szavait azon háborunak egész történetével igazolta, melyet Darius Hisdaspes fia az egy ideig Ázsiát birta europai scythák ellen, nem annyira boszus megaláztatásuk, mint hirök nevök teljes kiirtása végett inditott.

IX.

Szerinte Darius (IV. 89.) e hadjárat egyéb roppant készületei közt a thraciai Bosporuson hidat veretett, s miután ez elkészült, megparancsolta a jónaiaknak, hogy hajóikkal a Pontusra kelvén, midőn az Ister torkolatjához jutnak, ott őtet várják bé, s időközben e vizen hidat készitsenek, mert ők s az aeoliak és hellespontusiak voltak azok, kik Darius tengeri seregét vitték.

X.

A scythák (IV. 118. 119.) látván, hogy Darius ily teméntelen seregével nem birhatnak, a szomszéd népekhez követeket küldöttek s ezeknek képviselői velök együtt tanácskozván, csak a gelonok, budinok, és sauromaták ismértek a scythák veszedelmében közös saját veszedelmökre is, és készek voltak a segitségre. Ellenben a tauriak, agathyrsusok, a neuriak, androphagok és melanchlenok (fekete köpenyüek) őket, úgy mint a kik Ázsiába lett betörésekkel maguk okozták volna e bajt, magokra hagyták.

XI.

Ily körülmények közt, minthogy e háború kimenetelét nyilt csatára bizniok nem lehetett, azt végezték egyes tanácsul, hogy szülőföldjöket elhagyván, a kutakat, forrásokat betöltsék, mindent, a mi nélkül az ellenséges had el nem lehet, elpusztítván, szekereiket feleségeik s gyermekeikkel együtt, valamint legelő csordáikat is, egye-

dül azon marhákat kivéve, melyek az élelem miatt a szittya tábortól el nem maradhatnak éjszak felé előre bocsássák, maguk pedig két derék hadra oszolván, úgy bánjanak az ellenséggel, hogy a közt, és közöttök mindenkor egy napi járó föld essék közbe, az utánok nyomuló ellenségnek pedig oly irányban engedjenek, hogy azt azon népeknek földére csalhassák, kik tőlök a segitséget megtagadták.

XII.

Minden e szerint ment, s Darius csak midőn a szittya földön túl pusztitotta az idegen népeket, vette észre, hogy ezen egész hadjáratával csupán a scythákuak szerzett dicsőséget, ön magának pedig örök időkre legnagyobb szégyent. Sietett tehát vissza az Isteren veretett hid felé, s a szittyák ebben is megelőzték őt, s felhivák s unszolák a hidnak hellen őreit: élnének a kész alkalommal, ráznák le magokról a perzsa szolgaságot, lennének szabadok s a perzsáktól függetlenek; mind ezt elérhetnék, ha Darius serege előtt elszednék a hidat. Igy Herodotnál a scythák IV. 133. 136. — Ez meg nem történt, s ugyan csak én sem említem itt a hellenek e hanyagságát más okból, mint hogy, minekutánna maga Herodot is csak az athenaci Miltiades kiváló dicsőségére érinti itt, hogy ez a scythák javallatával tartott; viszont azok, kik e soraimat olvasni fogják, akép tiszteljék Herodot emlékezetét, hogy elbeszélése szelleméből hálásan elismérvén, miszerint, ha ő rajta áll vala, ő is a vele egy idős Miltiadessel együtt bizonyosan le hordatta volna e hidat; mert Herodotnak világszerte elterjedt egyéb tisztelői között, különösen a magyar irónak kötelessége róla világosan megjegyezni, hogy ő, és Miltiades kortársak, s jelesül amaz, a mit a hires hadjáratról ir, azt nem valami kósza hallomásból, hanem saját tapasztalásából beszéli, s a *historiai igaz* iránti nemes ragaszkodásánál fogva úgy beszéli, hogy a hid lehordása inditványozásának dicsőségét ő, a jónai őszinte hellen, meghagyván hajdani eldődeinknek; könnyebben megengedünk a nálánál századokkal késöbbi Cornelius Neposnak, ki ezen egész tényt úgy beszéli Miltiadesről, mintha erről a scythaknak sem hi-

rök, sem tudtuk nem lett volna. Sőt de csak Herodottól tudjuk azt is, VI. 84., hogy a mezei szabad scythák Darius eképi meggyalázásával nem elégedvén meg, azon még boszút is állani, s a spartaiakkal olyatén szövetségre lépni kivánkoztak, melyszerint míg ők a Phasis vize mellett Mediába betörnének, emezek Ephesusból felfelé indulva ott vélök összejönnének. De a spartaiaknak sem volt több kedvök Dariussal megütközni, mint a többi helleneknek.

XIII.

Herodot (IV. 70.) azt mondja: ha a szittyák szövetséget kötöttek, bort öntének egy edénybe, s abba azoknak véréből, kik a szerződést tevék, vagy árszúrás, vagy kardmetszés által eresztettek. Ez meglévén kardot, nyilat, dárdát, gerelyt mártottak abba, és sokat fohászkodva kiitták azt, mind magok, mind, kik kisérőik közől a legjelesebbek voltak. Erről a legrégibb, legsajátságosabb, és igy legjellemzőbb scytha szokásról, mely Herodotnak, s minden irott hagyományoknak korán túl kezdődvén, fajunknak egymást felváltott szittya parthus hunmagyar nemzeti gyülnevének évszakait vele együtt szakadatlanul folytatván át élte, nekünk már nincs más mondani, vagy is inkább ismételni valónk, minthogy az, az első, legnagyobb, legbölcsebb magyar király alatt a világszerte hires magyar átok eskübe ment által. S most már lássuk mit szól Herodot a szittyák vallásáról?

XIV.

Ma is szintúgy, mint Commentáraim I. k. 150. l. érintettem előbb, hogy sem Herodotnak a szittyák vallásáról irt szavait elmondjam, szükségesnek tartom azt, a mit e nagy iró az általam már ott idézett helyeken előbb a perzsák vallásáról felhozott, megemliteni. Ő I. 131. fejezetében a perzsákról igy szól: Ezeknél istenképeket, templomokat, oltárokat állitani annyira nincsen szokásban, hogy azokat, kik azt teszik, bárgyuknak is nevezik, gondolom, mivel abban nem tartanak a hellenekkel, hogy az istenek emberszerüek. Ellenben szokás nálok Zewsnek a legmagasb hegyek bérczein áldozni, s az egész égboltoza-

tot mint Zewst imádni. Ők áldoznak a napnak és a holdnak is, a földnek is, a tüznek, a viznek, és a szeleknek. És ezeknek maguknak áldoznak ők rég időktől fogva, — a III. k. 16. fejezetében pedig a hol Cambyses azt parancsolja a perzsáknak, hogy Amasisnak általa felásatott tetemeit égessék el, ennek e parancsolatját a szerény iró nyilván, mint istentelent rója meg, mert úgy mond a perzsák a tüzet istennek tartják; s ezek után halljuk már ismét önmagát, mit szól a scythák vallásáról IV. könyvének (Melpomenejének) 59. fejezetében.

XV.

„Az istenek közöl, úgy mond ő (IV. 59.) csak ezeket imádják: főképen Hestiát (Vestat, Estat a tüzet) ezen kivül Zewst és a földet, minthogy ezt a Zews nejének tartják. Ezek után Apollót és a mennyei Aphroditest (Venust) és Heraclest (Arest, — Marst.) Ezeket elismerék minden scythák. A királyi scythák pedig áldoznak Poseidonnak (Neptunnak) is, mások más neveket adnak egy egy istennek. De istenképek, oltárok, templomok nincsenek nálok szokásban, kivévén Arest, a hadistent, azért szokásban vannak." — Szabad e nekem ezekhez mint nem philolognak szólani? ha szabad, azt vallom teljes meggyőződésemből röviden: hogy Herodot itt inkább önmaga religiója, s hazájának legfőbb istenei iránt viseltetett pietásából, vagy azon czélból, hogy a scythák és perzsák vallása közti különbséget a hellenek előtt értelmesbé tehesse, adta a természetes elemeknek e hellen neveket, hogysem azokat szittya eldődeinknek ajakin forogni hallotta volna; mert én Herodotot soha következetlenségről vádolni nem fogom; pedig a legnagyobb következetlenség volna, ha valaki az alatt, még ő maga (IV. 76.) azt vallja: hogy a *scythák minden egyéb népek fölött a hellen szokásoktól irtóznak,* abban az értelemben venné odafenti szavait, mintha ugyanezen scythák még isteneiket is hellen neveken nevezték volna.

XVI.

Az Ares (Mars, hadisten) tiszteletéről (IV. 62.) azt

irja e fajunk régiségeire nézve igazán megbecsülhetlen iró: „minden megyének gyülhelyén állott az Ares (a hadistennek) egy szentélye; három stadiumnyi (körülbelől 37 öl hosszú s ugyanannyi széles) farakás, mely évenként meg igazittatni, s kiegészittetni szokott. Annak tetején egy kitüzött régi vaskard képviselte a hadnak szent istenét, s ennek áldozták a szittyák legjobb legelő marháik s leginkább lovaikból a legderékebbet, s azon rabjaikból, kiket mint ellenségeket nyilt harczban legyőztek, a jobbakra volt tekintet mellett, minden századikat, s ennek vérét a vaskardra önték."

XVII.

Az áldozó, (és itt kérem ujabb mythologusainkat, ha úgy tetszik, figyelmezzenek) az áldozó önmaga végezte az egész szent foglalatosságot (IV. 60. 61.) Herodot kora tehát a szittyáknál sem mágusokat, sem valami más áldozár papokat, vagy külön szolgákat nem ismert. Nem ismertek Strabonak, Trogus Pompejusnak, Tacitusnak parthusai, Ammianus Marcellinus hunnusai épen nem. Nekem tehát, ki mai napig is azt tartom, hogy midőn Commentáraim I. k. 151. lapján minden tétovázás nélkül tagadám, hogy eldődeinknek valaha, akár magusaik, akár más ily áldozárjaik voltak volna, a legkövetkezetesebb *történelmi igazat* mondtam, nem lehetett ugyan meg nem hökkennem, midőn nem rég egy helyről, a honnét legkevésbé vártam, e pánczélos nyilatkozatot hallottam „hogy a magismust is kétségtelenül a scytha törzsök táltosai? vitték be a vallásba? — de e fölött itéljen köztünk a jövő elfogulatlan nemzedék.

XVIII.

Herodot (IV. 67.) egész tartalmát ide irom: „jóslók a scytháknál sokan vannak, kik sok füzfa vesszővel így jósolnak: több vesszőcsomót hoznak; ezeket a földön széljel rázzák, azután pedig szálanként egymás mellé rakják és jóslanak; jövendölésök közben pedig ismét összekeverik a vesszőket és ismét szálanként rakják őket rendbe. Ez az ő ősrégi jóslás módjok." Eddig Herodot. Én ezt szó-

ról szóra el hiszem neki, söt a jóslás módját tekintve különösen örülök, hogy szittyafajunknál, melynek legfőbb gyengéjét, söt eredeti bűnét a visszavonás, a megkeveledés, meghasonlás tette, az egykori Scylurus scythának ily forma példája, melylyel 80 fiát az együttartás, egyetértés összehatásra intette, az utána következett scytha nemzedéknél közönséges lett. [1]) A mi azonban magát a jóslást illeti: ezt még Ammianus Marcellinus is csak a vesszőkkel volt régi sajátságos szittyai jóslás módjára szoritja; mire az ujabb mythologusok nem figyelvén, úgy festik hajdani őseinket, mint egy régi buta legbübájosabb népet.

XIX.

Herodot negyedik könyvének 62-dik fejezete, melyről csak imént e jegyzetek XVI. pontjában szólánk, érdekes kétség kivül az ott előadott főtárgyra — a hadistennek évenkinti ünnepélyére nézve is, de a magyar állam *történelmi igazának* barátját alig ha annak azon mellékes része nem érdekli meglepőbben, melyben már a Herodot századánál századokkal régiebb scytháknál *megyéket s megyei gyülés helyeket lát.*

XX.

Van azonban ő nála egy más, még ennél is meglepőbb hely, mely egészen jellemzi azokat a legrégebbi scytha eldődöket, kiknél a *megye rendszer első saját hadi eszméje* fogamszott. Negyedik könyve 66-dik fejezete szerint, minden esztendőben egyszer megtöltette minden megyeispán a nagy csöbört borral, melyből azután mind azon szittyák, kik hadban ellenséget végeztek ki, isznak — a ki pedig ilyest nem tett, az a borból nem kap; hanem becsület nélkül ülve marad, és ez ő nálak a legnagyobb gyalázat.

XXI.

Álljunk meg itt barátim, s mind azok, kik csak azért olvassátok e soraim, mert fajunk eredetének e szent ügyé-

[1]) Lásd ha úgy tetszik Erasmi Rotterodami Apophthegmata V. k. a 43. számot.

ben a *történeti igazat* velem együtt csupán ennek saját eredeti forrásaiból kivánjátok meriteni. Ilyféle, ha szabad úgy neveznem, csöbrös gyülések a legrégiebb időktől léteztek igen is az europai szittyáknál, s mint tüstént alább látni fogjuk, még Herodot után is mind addig, még a macedonok alatt ugyan ezen scythák nevökkel együtt további historiájokat is elvesztették. Az ázsiai scytháknál pedig sem macedoniai Nagy Sándor hadjárata előtt, sem azután, hogy a parthusoknak szittya országa alakult, sem az ebből fejlett hunmagyar alkotmányban, sem más valamely classicus irókban, kik más sokkal kevesebb érdekü szokásokat fel jegyzettek, e féle csöbrös gyüléseknek semmi legkevesebb nyoma nincsen. Itéljék meg tehát maguk a székely atyafiak, kik magukat, különösen is hunmaradékoknak tartják, mely erősen elvétették az ugrást azok a görögök, kik Herodot e szép helyéből még a pohár utánzása mellett is részökre e regés parodiát koholták; itéljék meg ők, s vélök együtt bár mely más elfogulatlan itész, mit tartson azokról, kik nem emlékezvén, mi volt légyen Herodot VI. 84. f. szerint az akkor már közmondásá vált „szittya korty“ még pediglen egy jól meghúzott tiszta bor kancsóból? azzal kivánják őket vigasztalni, hogy ők elejétől fogva vízimádék voltak volna. De erről ennyit, csupán csak a történelmi igaz tiszteletéből.

XXII.

S ugyan e szándékból meg kell továbbá jegyeznünk, hogy a Krisztus előtt 523-dik esztendő körül uralkodni kezdett Darius Hysdaspes fia volt az, a ki a perzsa birodalmat Herodot III. könyvének 89-dik igen tanulmányos fejezete szerint 20 Satrapiára, kerületekre, helytartóságokra osztotta, melyeknek czélja a birtokoknak e kerületek szerinti felosztása az eddigi bitang, s erőszakosan birt telepvények rendezése, s az ezekre rótt adó elosztása, beszedése volt, következésképen a scythák megyéihez a legvastagabb hiba nélkül messzünen sem hasonlithatók. E felosztásban, mint Herodot III. k. 93-dik fejezetében látjuk, az első parthus nevezetet kapott gyáva scythák a 16-dik kerületbe számittattak.

XXIII.

Herodot e classicus munkájának egyéb részeiből, a mennyire jelen tervemet illeti, tájékozásul még hármat jegyzek meg. *Első az:* mit IV. k. 76-dik fejezetében ekép mond: „idegen szokásokat a scythák nem engednek magok között a világért is lábra kapni, sőt még magoktól egymástól sem; legkevesbé pedig a hellenektől, a mint ezt Anacharsisnál és másodszor Scylesnél kimutatták.“ Amaz Solon idejében (Krisztus előtt 565-dik év körül) megutazván Görögországot, vissza jöttében épen akkor érkezett Cysicusra, midőn az ide való hellenek az istenek anyjának ünnepélyét tarták; s megtetszvén néki ez ima, fogadást tőn az isten-asszonynak, hogy ha őt szerencsésen haza vezérli, épen a szerint áldozand néki, mint a cysicusiaknál látta. Ő teljesitette ugyan fogadását, még pedig egy ovatosan választott helyen, de ez ki tudódván, egy scytha feladta e merényt a királynak, (Sauliusnak nevezi ezt Herodot) ez pedig önmaga kezével végezte ki Anacharsisban a hazai szokások árulóját. — Ugyan Herodotnál (IV. 78.) Scyles szittya király volt, de a ki már születésétől fogva (istriai hellen asszony volt az anyja) a hellen viselet s szertartásokhoz szított, s király korában is, sokszor hónapokat töltött Borysthenesben (a taurusi görög gyarmat városban) hogy ott félre vonulva szittya feleitől, s hellen módra öltözködve, a hellen isteneknek áldozhasson. Ez is kitudódott. S a scythák fivérét Octamasadest választák vezéröknek, s fellázadtak ellene azzal a kimenetellel, hogy Octomasades azonnal, midőn Scyles személyéhez jutott, ennek fejét leütötte. Herodot hosszasan beszéli el e történeteket, s e szavakkal végzi: igy őrzik a scythák ősi szokásaikat, s igy büntetik azokat, kik idegen szokásokat vesznek fel.

XXIV.

E szavakkal tehát önmaga Herodot teljesen megnyugtat engem, hogy a scythák isteneiknek általa adott hellen neveiket oda fen (a XV. pontban) önmagának saját értelme szerint magyaráztam. Teljes igaza van egyébiránt a fen idézett állitásának azon részében is, mely sze-

rint ők idegen szokásokat még magoktól egymástól sem fogadtak el. S ehez képest én első vagyok, ki Commentáraim I. k. 153. lapján a mai napiglan is legalább nálunk Csallóközben fenálló ősrégi: kisebbik, ifjabbik uram, nagyobbik, öregbik uram nevezetekre nézve, akkor azt tartván, hogy Platónak e tana, melyet jelesül az abiusi scythák követtek, általában az egész scytha fajunknál gyakorlatban volt, egészen Herodot ezen állitásának hódolván; egyenesen csak az abiusi szittyákra szorítom, mert más szittya családoknál, nemzetségeknél igen is Herodot ezen állitása szerint más, sőt egészen ellenkező szokás létezett ez időben, melyben a szittya fejedelmek nagy s vagyonos uraknak több kevesebb, némelyeknél több százra s egy két ezerre menő vendégnők is voltak, a nélkül, hogy ez akkori időben idegen szokások közé számíttatott volna.

XXV.

Másodszor a mely dicséretet Herodot IV. k. 46-dik fejezetében scytha elődinknek ad, szép az bizonyosan, s azon népekénél, melyek még kivülök Pontus Euxinust lakták, hasonlithatlanul nagyobb,[1]) de a mely szavakkal e dicséretet befejezte „hogy ezenkivül nem talál e népfajon más álmélkodni valót, nem tudom, ha ma azt olvasná nálunk, hogy a parthus hunmagyar államrendszer alapvonásait az ő szittyái adták, a régi népek közt az elsők, e kifejezését még ekkor is megtartaná-e? de ne menjünk ennyire: Herodot talán nem is tudta, Plinius pedig jelesül XIV. k. 43. 44. fejezetében méltán álmélkodik azon is, hogy a scythák találták fel a Scythice fü nemet, a Hippace név alatt értett lótejből készült sajtot, melyeknek használásával az éhet és szomjat több napokig is eltürték.

XXVI.

Harmadszor a mit ugyan azon könyvének 81-dik fe-

---

[1]) Szavai magyarul: Pontus Euxinusnak, a hová Darius hadait vezette, a szittyákat kivéve, minden népek közt a legbárgyúbb népe van; mert sem valami népre nem lehet annak környékében okossága miatt hivatkozni, sem valami tudományos embert nem ismerünk, kivévén a scytha népet és Anacharsist.

jezetében nemes egyenességgel megvall, hogy a szittyáknak számát minden iparkodása mellett sem tudta kitanulni, hanem az iránt különböző előadásokat hallott, hogy tudnillik igen sokan vannak, de hogy azok, kik tulajdonképen scythák, nagyon kevesek, a mit ő úgy is saját tapasztalásából tudna", szóról szóra el hiszem néki, mert a szövetséges rendszer volt fajunk minden időkbéli alkotmányának alapelve, többnyire pedig e féle kérdések titokban tartása iránt — valljuk meg egyenesen oly híven követtük mi csak a mult század közepén is szittya eldődink e példáját, hogy Herodot ugyan ily kérdezéssel, ha azt magyar embernek teszi, még ekkor is alig jár vala különben.

XXVII.

De csak ugyan azon világhirü hadjárat történetéből, melyet macedoniai Nagy Sándor, alig telt el Herodot halálától 74. év (Krisztus előtt 334-ben), már is megkezdett, jelesül pedig e hadjáratnak azon el beszéléseiből, melyeket két clasicus iró: Arrianus (Flavius) és a szittya s partus neveknek egyedül csak Strabo és Tacitushoz hasonlitható barátja Quinet. Curtius irt meg, nem csak olvassuk, de szemeinkkel látjuk, mint az európai, úgy az ázsiai scytháknak ez időbéli állását. És pedig az európaiaknak Arrianus IV. k. 5. és 15-dik fejezetéből, melyek szerint itt a szabad szittyák és a király s királyi szittyák közt épen e miatt a macedoniai Sándor által az ázsiai scythák ellen intézett hadjárat miatt, oly megszakadás lett, hogy ebből azután az európai tulajdonképi scythák-nak nem csak száma fogyott, hanem az eddigi szabadságot a szolgaság váltván fel, az európai scythaknak eddigi neve is kihalt. Viszont pedig látjuk Curtiusnál, hogy az itteni tulajdonképi scythák az ázsiai scythákkal tartván, ezeknél mintegy napról napra szorosban vonulnak össze, s igy mentől mélyebb sülyedésnek mentek elejbe az europaiak, annál férfiasban törtettek ezek a dicsőségnek ama legfőbb pontja felé, melyre érkezve aztán a tulajdonképi ősrégi szittya faj a parthusok neve alatt egy önálló, saját szellemü független országot alkotott magának; mint ezt a maga helyén látni fogjuk.

XXVIII.

E ponttól kezdve tehát Strabóhoz és Tacitushoz még két kalauzt választottam s ismerem, kiket választottam. Arrianus Flaviust, azt, kit a tudós világ második Xenophonnak nevez; és a nálunk az imént érintett kiváló érdeme mellett is alig ismeretes Quinct. Curtiust. Ennek általános munkái magasztalói között Freinshemnél a legclassicusabb neveket látjuk. Én őket mindnyájokat tisztelem, de Curtiusnak főképen azon örvendek, hogy a már Commentáraim I. k. 51. lapján dicsért Niebuhrt s az előbbi értekezésemben folytonos magasztalással emlegetett St. Croixt tisztelői közt látom. Igy itészei vannak Curtiusnak máshol: én is olvasám őt, s hogy legrövidebben szóljak, olyannak ismérem, kiről a legszigorubb, legszervesb tudósainkra hagyom azt megitélni, ha ő macedoniai Sándor jellemének, mint én hiszem, teljes rajzolására e, vagy az általában nevezett ázsiai scythaknak remek leirására forditott e nagyobb figyelmet? emerre ugyan annyi tanulmányt, gondot, fáradságot forditott, mint a mennyiből eléggé kitetszik, hogy midőn a többi legjelesebb római irók fajunk történetét jobbára csak azon későbbi epochájából ismértetik, melyben már a parthus gyűlnevezet alatt egykori országos uraink (az Arsacidák) uralkodtak, ő sokkal fölebbi időkre, majd nem épen azokra emelkedik, melyekben Herodot végezte munkáját, s a macedoniai Sándorral egymás után megküzdött scythaknak tetteit, szokásait, s a mi különös, még a közmondások és példabeszédekből fűzni szokott beszédmódjokat is, szóval e korbéli megbecsülhetetlen ethnographiájokat adja.

XXIX.

Q. Curtiust a véres csatákba, melyek Nagy Sándor és a scythák közt folytak, nem követhetem; de azoknak kimenetele iránt magának Curtiusnak szavaival mondhatom, hogy ha nem törhették is meg a szittyák macedonai Sándornak világcsodálta szerencséit, de annak ő ellenök viselt hadai neki több hírt, mint dicsőséget (majorem famam, quam gloriam); Strabo (XI. 11.) szerént pedig ez a hír is az itt említett bévehetetlen természetes

szikla erődök hódolására használt alacsony elárultatás, és feladatás szennyét hozta. Viszont pedig a szittyák elszánt vitézségének önmaga Nagy Sándor Curtiusnál (VIII. 5.) először is az által adta a legfényesb bizonyitványt, hogy a scytha ifjakból 30,000 fegyverest „úgy is, mint túszokat kivánt az indiai hadjáratra maga mellé, kik ott (Curtius VIII. 14.) jelesül a dáhák voltak az elsők, kik Porusnak rettentő táborát megtámadták. *Másodszor* Strabónál az által (XI. 11.) hogy azon Taurus melléki szittyákat, kik, noha Bessus és a bakszeriek legmérgesb ellenségeivel tartottak, bántatlanul hagyta.

XXX.

Q. Curtius VI. 3. ezeket mondja macedoniai Sándor ajakin „Bactra non possidet solum parricida Bessus, sed etiam minatur; Sogdiani, Dahae, Massagetae, Sacae sui juris sunt, omnes hi simul terga nostra viderint, sequentur. Illi enim *ejusdem nationis* sunt, nos alienigenae et extranei“ [1]) s ezek voltak csakugyan a többi iróknál is a legnevezetesebb szittya nemzetségek akkor időben. Vannak köztünk magyarok közt, kik nem tudom mi okból a Sacakat tartják a hunmagyarok törzsfajának. Én ezeknél halkabban szeretek haladni, és senkinek ezen annyi túdósokat fárasztott kérdésben nem kivánván véleményét messziről is gátolni, a magamét egész szerénységgel abban pontositom össze, hogy reánk hunmagyarokra nézve leg érdekesebbek a dáhák és a bakszeri szittyák [2]) a kik közől ezen utóbbiaknak földjét egész Ariana ékességének mondja Strabo (XI. 11.) — Szabadoknak nevezi pedig eze-

---

[1]) Szépen és igazán is mondja Curtiusnál (VIII. 8.) ezekről a macedoniai hős „veni in Asiam, non ut funditus everterem gentes; sed ut illos quoque, quos bello subegissem, victoriae meae non poeniteret; itaque militant vobiscum, pro Imperio vestro sanguinem fundunt, qui superbe habiti rebellassent.

[2]) A Bactri, Bactrii Bactriani szót én magyarban Bakszeriekkel fejezem ki. Nem új szó. A csallóközi egyház-karcsai határban van egy ily nevezetű ősrégi osztály föld, vagy is dülö, s e szerint az én hozzávetésemhez képest a bakszeriek magyarban jól meg felelnek a deák Bactrianusok.

ket Nagy Sándor sok mai irók czáfolatául; mert ha Sándor ellen harczoltak is Darius mellett, de Arrianus komoly iró világos bizonyitásához képest (III. 8. 12.) nem mint alattvalói, hanem mint segéd társai tették ezt.

XXXI.

A dáhák és bakszeri szittyák két szomszéd s a mi legfőbb mindenben együtt tartók s egyenlő hires hős nemzetség voltak, úgy hogy Strabo (XI. 9.) világosan mondja, miképen az az egykori kérdés is, ha Arszak a parthusok első királya a dáhák, vagy más együtt virágzó nevezetes szittya nemzetségből eredett légyen-e, minden egyéb ily szittya nemzetségek közöl csak az egy bakszeri szittya nemzetségre vonatkozott. A dáhákról azonban szinte ő is (XI. 8.) azt bizonyitja, hogy „nagyobb része a scytháknak, kik a caspiumi tengertől kezdődnek, dáháknak neveztettek.“ Arrianus Flavius pedig mind ezzel, mind Herodot egykori határvonalával megegyezve, a bactriai Bessus hadtársai között III. 18. alatt a Tanaison innen lakó dáhákat, ugyan azon könyve 28 fejezetében pedig a Tanaistól jött dáhákat emliti. Föltünő volt végre a dáhák hadakozás módja is. Ők kettesen ültek egy lóra és arról egyszerre leugorván az ellenséges lovas seregben, megzavarván a rendet, a legnagyobb vészt és kárt okozták.

XXXII.

A többi scythák, ha voltak is nekik külön neveik, a mint hogy Strabo szerint voltak is; általában szittyáknak neveztettek. Igy Pliniusnál (VI. 11.) a Cumania (kaukazusi vár) a 16-dik fejezetben pedig Comani nemzetség jelentésével fordul elő a nélkül, hogy e nemzetségről is mást, mint a hozzájok hasonló egyéb scythákról, vagy többet mondhatnánk e helyen a név, vagy nevezetre nézve.

XXXIII.

De nem igy áll a dolog a Caucasus s általában a táj s azon vonalra nézve, mely a Taurus körüli szittyáktól a bakszeriek és dáhákhoz oly jártas volt. Erről van Q. Curtiusnál egy hely, mely macedoniai Sándornak a jö-

vendőre nézve, épen e szittya faj ellen intézett ovatosságának kitünő emlékét tartotta fön. Curtius (VII. 10.) ezeket mondja: „ad urbem Marginiam pervenit: circa eam sex oppidis condendis electa sedes est: modicis inter se spatiis distabant, ne procul repetendum esset mutuum auxilium. Haec omnia sita sunt in editis collibus tum velut freni domitarum gentium (közönségesen egy azután szokássá vált hasonló metaphora szerint claustra clausurae) nunc *originis suae* oblita serviunt, quibus imperaverunt (érti a már akkor mikor ezeket irta legszebben virágzott parthusokat). Majd nem e szavakkal él Arrianus (Flavius) IV. könyvében, hol a Tanais vizénél ugyan az által a sauromaták ellenében állitott hasonló erődről szól. De mi hagyjuk mind ezeknek önkényti kifejlődését későbbre; s most kövessük tovább Q. Curtiust.

XXXIV.

Ez VII. könyvének 8-dik fejezetét majd nem magának Herodotnak szavaival igy kezdvén: „Scythis autem non ut ceteris barbaris rudis et inconditus sensus est; quidam eorum sapientiam capere dicuntur, quantamcunque gens capit semper armata"; azon 20. szittya követnek a legérettebb ész s bölcseség magvaival tele beszédét adja, kiket arra biztak meg küldőik hogy macedoniai Nagy Sándort *azon nép nevében, mely sem idegen hatalomnak szolgája lenni nem tud, sem ura lenni nem kiván,* az igazság s méltányosságra, az emberi sors és szerencse változékonyságára s azon különbségre figyelmeztesse, mely van az egész és még föl nem bomlott, és a felháborodott s ismét ki békült barátság között s a t. Curtiusnak e beszédjét a legfőbb tekintélyü itészek, annak minden legszebb beszédei közt a legremekebbnek tartják. Vannak mások, kik e beszédet csak a szegény abiusi scythákra magyarázzák [1]),

---

[1]) Mit szól Homer az abiusi scythákról, s azoknak igazság szeretetéről, azt már Comment. I. k. 67. l. idéztem, s egyrésze sincs eddigi értekezéseimnek, melyben nem csak az abiusi, hanem többi szittya rokoninknak is e közös jellemvonásáról nem hoztam volna fel új és új adatokat. Igy általánosan szólnak Trogus Pompejusnak e szavai Iusti-

ön maga pedig Q. Curtius a nélkül, hogy akár melyik szittya osztályra hivatkoznék, ezt jegyzi meg felöle, becsületes szándékának bővebb bizonyságául: „abhorrent forsitan moribus nostris et tempora et ingenia cultiora sortitis, sed ut possit oratio eorum sperni, tamen fides nostra non debet, qua utcumque tradita sunt, *incorrupta* perferemus.“ Ez a szittyáknak közmondások s példabeszédekkel rakva rakott előadásuk teljes hitelességét illeti.

XXXV.

S ezt a szittyáknak egyszerü beszédmódját kivánta Q. Curtius nem csak a rómaiakkal s nem csak a maga korával, hanem általában a legkésőbbi nemzedékekkel, és igy velünk magunkkal is tudatni. Úgy de hát igy volt e az voltaképen is? e kérdésre szóljon helyettem a magyar Akademiának egyik legkitünőbb tagja, a tudós Erdélyi János, és az általa elősorolt mindazon kedves hazafi társaink, kik a magyar irodalom e nemében a legrégibb elődöktől öröklött szellemöket követve kitüntették magokat [1]). Mi pedig olvassuk még Curtiusnak egy másik beszédét, melyet (VII. 4 f.) Cobaressel Bessus dagálya s gyáva felfuvalkodása ellen, leginkább csak e scytha beszédmódjának bővebb megismértetése végett tartat, ezeket adván hozzá „adjecit deinde, *quod apud Bactrianos vulgo usurpabant*: canem timidum vehe-

nus II. 2.: justitia gentis ingeniis culta non legibus; így Strabo (XI. 8. 7.) a massagetákról szólván, ezeket mondja: „est enim quaedam communis vivendi ratio omnium istorum populorum, quam saepe dixi. — Tota vitae ratio simplex quidem, sed prava, fera et bellicosa, ad contractus vero bonae fidei et a fraude vacua“ minél dicsőségesebbet ez a fajunknak St. Croix által méltán nevezett historiographja arról nem mondhatott.

[1]) „Magyar közmondások könyve. A Kisfaludi társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János 1851. — Dugonits Andrásnak — ennek a Szeged városa valódi dicsőségének, rendje és a magyar tudományegyetem egykori fényének, az elfelejthetlen magyar irónak, hajdani első olvasásim örömének, „Magyar példa beszédek és jeles mondások“ czime alatt kiadott munkájával csak a most tisztelt jeles tudós Erdélyink e munkája által ismerkedtem meg, nem birom még s nem is olvastam, de kétség kivül már csak Curtiusnak és a tudós Erasmus Rotterodamusnál érintett szittya közmondások, példabeszédek miatt is mentől előbben igyekszem azt, nem csak olvasni, de bírni is.

mentius latrare, quam mordere. Altissima quaeque flumina minimo sono labi" Ily régi, ily már a bakszeri szittyáknál is forgásban voltak ezek a közmondásaink, melyeknek egyikét — „ugat a félénk eb, de meg nem mar" Erdélyinknél is az 1981-dik szám alatt látjuk.

XXXVI.

Pogány elődink vitézségének fentartása s edzésére szolgált egykor az a hit, hogy ellenségeik, kiket hadban kivégeztek, még más világon is szolgálni tartoznak nékiek; Curtiusnál (V. 10.) ugyan azon hitnek egy másik még nemesebb ágozatát látjuk, melyben a macedoniai király által halálra itélt 30. szittya ifjat ennek elejbe vigan s örömének közt sietni látunk, mert igy hamarább jutnak dicső őseikhez.

XXXVII.

Q. Curtius ezekhez a fajunk iránt bizonyitott legőszintébb szivélyességének becses adataihoz még egy legdrágább emlényt tűz. VII. k. 4. fejezetében a gabona szükéről s a macedoniai hadsereget fenyegetett éhségről szólván, beszédét igy folytatja „tritici nihil, aut admodum exiguum reperiebatur. S i r o s vocabant barbari, quos ita solerter abscondunt, ut nisi qui defoderunt, invenire non possint. In iis conditae fruges sunt." Siroknak nevezzük mi csallóköiek azon kevés gabonavermeket, melyeket földünk laponyag fekvése miatt még ma is ritka helyeken ásathatunk, de igy is, e nálunk mai napig is divatos nevezet mellett azon örvendünk, hogy a szittya és a hunmagyar nyelv tagathatatlan azonossága iránt épen a bakszeri szittyákkal közös adatot birunk.

XXXVIII.

Én pedig különösen, is, meg maradván azon elvemnél, melyet előbbi értekezésemnek 9-dik fejezetében — itt, az egykori Mágok első hazájában talált saját szavaink iránt — gondolom elég mérséklettel állitottam fel, még az Aornos (magas, meredek) az Arvas és Gaba két város nevet, az ázsiai Mehedem család nevet a rég kihalt csallóközi Mehedes névvel synonimnak s hunmagyarnak tartom. Arrianus (III. 22.) igy szólván; „Aminapem Parthum (még az

elsö Parthusokból) Parthorum et Hyrcanorum satrapam constituit“ ezekre nékem — nem tagadom ezt a „minapot is“ kedvem volna magunkénak elfogadni, ezt azonban kedves honfi társaim beleegyezésétől függesztem fel. Van azonban egy név, melyre nézve erősen hiszem velem együtt meg egyeznek mindnyájan. A dáhák, mint fölebb mondám, párosan ültek a lovon is igy hadakoztak. Ezekről Strabo (XI. 9) igy ir: „ajunt parnos — Daas demigrasse a Dais, qui supra Maeotidem habitant Xandii dicti, aut Parii“ én pedig akár parni akár Parii legyenek ezek a nevek, az általam különösen tisztelt Strabonál, honfitársaimmal együtt saját *páros* magyar szavunkat kaptuk itt vissza; mert önkényt maga simul hozzánk minden legkevésb eröltetés nélkül.

XXXIX.

Ennyit eddig szittya elődinkről Herodot, Arrianus és Q. Curtius után. Curtiustól még most sem válok meg. A jövö fejezetben a parthusokról igyekezvén szólni, az elsö parthusok — elszakadt scythák — gyáva korának megismértetésére is őt követem megbecsülhetlen kalauzomul, sőt gyámolom azon egyetlen egy — s minden hiúság s mellékes vágytól ment czélomnak megközelítésére, hogy a jövő elfogulatlan nemzedék e kérdésekre nézve nálamnál valamivel könnyebben tájékozhassa magát, nékem pedig jogom legyen a gondolkozására nézve is oly kiváltképen tisztelt Horáczczal együtt mondani:

„a köszörükő
tisztét képviselem, mely a vasat edzi, ha bár ön —
önmaga metszni se tud. —

MÁSODIK FEJEZET

A PARTHUSOKRÓL.

I.

Trogus Pompejus — mert mindazt, mit ennek epitomatora Justinus a szittyák, a parthusokról ugy ir, hogy a *történelmi igaznak* szoros mértéket megüti, én egyenesen az ő neve alatt szeretem adni — a maga idejebéli parthusok közt, kik mintegy osztozkodván a rómaiakkal a világ bir-

tokán, ennek napkeleti felén uralkodtak; és azon szittyák közt, kik elsők neveztettek parthusoknak, szerfölött nagy különbséget lát. Alig ha nagyobbat, mint én, vagy barátaim, kik a fenebbi fejezetben Krisztus előtt a 7-ik század elején azon szakadás által, melynek gyászos emlékét e nevezet tartotta fen, az európai scytháknak ázsiai kész birodalmát minden idegen erő nélkül, összeomlani láttuk.

II.

S ezt a különbséget Trogus Pompejussal együtt megismerik ugyan minden legnevezetesebb irók; de meddig tart a parthus névnek jelentéktelensége? meddig a nemzet elárulására következett bünhödés? mikor a kibékülés? szóval mikor tért vissza az ázsiai és európai szittyáknak szorosb egyesülése által a csak ezzel járó áldás és szerencse? ez a kérdés azokat, kik e tárgyról irtak, nem érdekelte. Az idő, mely közben lefolyt, körülbelül három századot tesz. Szándékom becsületes; megérdemli, hogy czélt érjek.

III.

Az európai szittyáknak a medusokon volt 28 esztendei uralmáról, mint tényről, ma már nincs olvasott ember, a ki kételkedjék. A mai merő tudományos vita egyedül a körül forog, ha az európai szittyáknak ezen uralmuk Krisztus előtt 624. vagy 630-dik esztendőben vette légyen-e kezdetét; mert hogy 28 esztendeig tartott, az iránt legnevezetesebb tudósaink is fejet hajtnak az ezt ismétlő ősz Herodotnak. Bizonyos tehát e szittyáknak egymásközti megszakadása, mely által, minden vérontás nélkül jutottak a medusok előbbi birodalmukhoz, s teljes erővel újonnan rajtok ütöttek az assiriaiakon, csak azért, mint már egyszer mondám, hogy igy necsak magok, hanem az assiriaiakkal együtt párosan hódoljanak a perzsáknak.

IV.

Ezeket előre bocsájtván, halljuk ismét Trogus Pompejust az akkori parthusokról. Szerinte ezek abban az időben, midőn a napkeleti birodalom, mint csak imént mon-

dám, a medusoktól a perzsákra ment által; mint egy jelentéktelen, gyáva nép (veluti vulgus sine nomine) s minden győzőnek kész martaléka viselték magokat, ugy mint a kik Darius Hystaspes fiának uralkodásáig Hyrcania szomszédságában, mint már más helyen mondottuk, ennek és többi szomszédjaiknak merő kárukra éltek.

V.

Q. Curtius még nagyobb sulyt ad Trogus Pompejus fenebbi szavainak, midőn (IV. 12.) a parthusokról — az általa mintegy megvetve ugynevezett *Parthica gens-ről* azt mondja, hogy Darius seregében a sereghajtók szerepe volt légyen reájok bizva.

VI.

Strabo pedig (XI. 9.) azt irja rólok, hogy első határuk terjedelmére kicsiny, és azért a perzsa királyok által Hyrcaniához volt csatolva; termékenységére nézve pedig oly sovány, hogy a királyi hadaknak — mivel ott csak kevés időre sem volt élelmök — szükségképen földjükön keresztül odább kellett szállittatniok.

VII.

Strabonak e szavaival megegyez, a mit Arrianus Flavius (III. 23.) igy mond: „eo loci Nabarsanes Darii Chiliarcha et Phradaphernes *Hyrcanorum ac Parthorum* satrapa et alii quidam Persarum, qui apud Darium illustriore loco fuerant, ad Alexandrum accedunt seque ei dedunt.“ —

VIII.

És innét láthatja kiki, mely következetesen mondja rólok Q. Curtius (VI. 2.) midőn macedoniai Sándor hozzájok érkezett: „hinc in Parthienem perventum est *tunc ignobilem gentem*“. Midőn azonban Curtiusnak e szavait ide irom, nem szabad elhallgatnom Arrianus Flaviusnak bizonyitását, a ki mind a mellett, hogy a nem görög, nem macedoniai vitézek dicséretében nagyon is szükkezű, ezen parthusokat több csatákban, mint Darius alattvalóit s macedoniai Nagy Sándor elleneit vitéz magokviselete miatt feldicséri.

IX.

Macedoniai Sándor ugyanazon beszédjében, melyet Q. Curtiusnál (VI. 3.) akkor tartott, midőn már Perzsiát egészen hatalma alá vette, az eddig jelentéktelennek mondott Parthienet is a többi meghóditott királyságok s tartományok között felemliti, s minthogy ezután nyomban az ázsiai scythák ellen indulandó volt, azt rendelé, hogy egyik legnevezetesb tábornoka, Crater, nemcsak a maga hadaival, hanem Amintas seregével s ezekhez még 600 lovas és annyi nyilászszal a parthusoknál hátramaradjon, miért? saját szavai szerint „ut ab incursione barbarorum Parthienem tueretur"; ennyit eddig az európai scytháktól elszakadt jelentéktelen parthusokról.

X.

A többi scythák e nevöket mindezen hosszu idő alatt szeplőtelenül fentartották. Mi pedig rólok általában is és a mennyiben a hun-magyarokat, mint nekem folyton látszik, legközelebbről érdeklik, különösen is szóltunk. Hogy tehát onnét folytassuk beszédünket, a hol elhagytuk, azt szeretném kérdezni akármelyik barátomtól, mit tart azon ürügyről, mely alatt Cratert e nagy sereggel a parthusoknál hátra hagyta? de ily találgatással csak az időt töltenők; annyi bizonyos: hogy bár mire czélozott légyen itt a macedoniai király, de ő is csak a véres előütközetek után ismerte meg jobban, miszerint a scythákban neki oly hősökkel volna dolga, kikkel egyik legbátrabb, leghivebb fő embere s barátja Crater közremunkálása nélkül kivánt véget nem érhet; meghagyta tehát neki (VII. 9. Curt.) hogy seregének nagy részével kövesse öt; helyette Phrataphernes kapta a parthiai és hyrcaniai egyesült kerületek főnökségét, az a Phrataphernes, kinek előbbi értekezésem 8-ik lapja szerint, Perdicas, macedoniai Sándor szándékához képest csakugyan Parthiát és Hyrcaniát szánta királyságul.

XI.

„Ad contractus vero bonae fidei et a fraude vacuae"

a kötések- s szerződésekre nézve pedig szavatartó, jóhiszemű, csalárdságtól ment népnek mondja Strabó általában a scythákat. Mikép teljesítették tehát ezen sajátságos szittya jellemet, arra a kötésre nézve, melyet az indiai hadjárat iránt macedoniai Nagy Sándorral tettek, kérdés; de a melyre Q. Curtius ennek azon beszédében, (IX. 2.) melyet a győzedelmekbe is már belefáradt s nyugalomra hazakivánkozó macedoniai hadfiakhoz tartott, megfelel. Ebben jelesül a bakszeri és a dáha szittyákra s a sogdiakra mutat, bízik bennök, s eddigi hüségök- s ragaszkodásukban, s reményli, hogy „a paulo ante hostes, nunc milites nostri“ ha amazok elhagyják is, követni fogják őtet, bizonyosan a kötés szerint; de azon túl nem, saját akaratjuk s beleegyezésük nélkül; mert így értette fajunk ezt a maga saját törvényét öröktől fogva.

XII.

Eddig kisértük a szittyák túszaikat; midőn egyszerre a macedonai nagy hős örökre leszállt a világ szinpadáról s elmarad tőlünk vele együtt Q. Curtius is, kinek remek munkája az elfogulatlan itész előtt azon kérdésnek legszerencsésb feloldásául fog mindenkor tekintetni, mikép lehessen az egymást felváltó szebbnél szebb szónoklatokban, megtartván a tulajdonkép szólónak szellemét, a legkomolyabb következetességgel merő történelmi igazakat adni. A mi a macedoniai nagy hős hadjárata után fajunk ős történetében a legkitünőbb, legdicsőbb, reánk magyarokra pedig a legérdekesebb; az főképen az eddigi Parthiene felszabaditása- s új alkotásában pontosul össze. De ezen arany lapjaihoz az egyesült ázsiai s európai scythák történetének, még az ezeknek kiváló legjobb barátja Strabo is, csak enynyit ad (XI. 9.): „Post — Arsaces Scytha Dais quibusdam imperans cognomento Parnis *nomadibus* qui ad Ochum accolebant, Parthiam invasit et occupavit.“ Eddigi egyik kalauzomat Trogus Pompejust is már régen nem keresem Justinus historiai keverékei közt; ez pedig ön maga (XLI. 5.) azt regéli, hogy volt abban az időben egy Arsaces nevü ember, nem tudni ugyan minő származású, de tapasztalás után itélve, jeles erélyü. Ez lopások- és rablásokból szokván élni, eféle rablótársakkal Parthiára ütött; annak

parancsnokát Andragorát kivégezte, és igy az országot erőszakkal elfoglalta; nem sokára elfoglalta Hyrcaniát is, és a seleucidá*k* ellen nagy hadsereget gyűjtött, győzött s e győzedelem napját azután a parthusok mint szabadságuk első napját esztendőnkint ünnepelték. S ennyiből áll nálok minden.

XIII.

Ámde nemcsak ezek ünnepelték, hanem a legjava az idevonult egykori európai szittyáknak is, kik mint rég Thucydides korában egyesült erővel végzék e közös munkájoknak legnagyobb-, legfényesebbikét. Scythákat gondolj, *nem nomadokat,* mint Strabo; sem nem *rablókat* Justinussal, hanem azokat a scythákat, kik, miután a macedoniai nagy hössel és pedig ismét a dáhák és bakszeriek mint Dariusnak segédtársai, a nagy hadjárat első elejétől fogva megismerkedtek; otthon pedig minden erejök megfeszitésével, ha annak világcsodálta szerencséje mellett mást nem, hadi fortélyait, s mindazt, a miben a haditudományra nézve a macedoniaknak előnyük volt, megtanulták; gondolj ezen felül 30,000 szittya fiút, kiket vitézekül és túszokul válogatott a nemzet macedoniai Sándornak, az akkori legnagyobb hősnek, az indiai hadjáratra; de a kikből e nagy hős táborában s annyi válogatott hadi főtisztek parancsnoksága alatt, mindannyi ügyes tanítványok s gyakornokok váltak, s mint csak imént láttuk, nagy részben visszatértek; volt-e ily jeles hösök, vagy ha bár közelebbi nemzedékök közt is, nem tudom mi ismeretlen emberre, vagy épen rablókra szükség, kik a parthusokat — a már is felserkent, s vérszemet kapott parthusokat felszabaditsák, s nemcsak kerületi parancsnokaik, de a hatalmasb seleucidáktól is megmentsék, önállókká és függetlenekké tegyék.

XIV.

Hagyjunk fel ily nyomorú regékkel; mikor minden arra mutat, azt kiáltja, hogy a Herodot taurusi árka s Tanais vizén inneni szittyáknak a dáháknak ivadékai azok; a kik az akkori geographiai nézetek szerint úgy nevezett európai scythákkal egyetértve; nem csak a parthusoknak, de

önmagoknak is az idegen hatalomtóli megmenekülését, függetlenségét vették czélba, s e nagy munkát bevégezvén; egy más még nagyobb munkához, a parthus szittya alkotmány kidolgozásához fogtak s dicsőségesen be is fejezték.

XV.

Teljes igaza van, akár ki volt az, ki a magyar Academia egyik kitünő tagja Hunfalvi János úr által azt kivánta velünk tudatni, hogy „Magyarország van régi időtől hivatva, miszerint keletről sokat hozzon nyugotnak". Van-e azokban, miket én Commentaraimban, vagy a parthus-hun-magyar scythákról irt utóbbi értekezéseimben csekély tehetségemhez képest adtam, valami, a mi szerves iróink historiai elmélkedései közt, s rész szerint a *történeti igaz* mellett ellenökre is a nyugot tudósai figyelmét érdemelte volna, nem tudom; nekem a jövő elfogulatlan nemzedék számára, annak az első parthus királynak eddigi rajzát szándékom tovább folytatni, kinek még nevét is csak az ugyanazonegy parthus-hun-magyar szóval *országos* — *országos úr*, lehet bár mely nemzet ajkán ki mondani.

XVI.

Kurtábban Arszaknak mondták ezt a syriaiak, macedonok, görögök, latinok s onnét lett a hellen szabású Arsacides szó. Nékem pedig engedjék meg barátaim, hogy ezen értekezésem közben az általában ismeretes Arsaces szót használhassam a tulajdonképi országos úr helyett. Arsacest Polybius — a hozzá legközelebb (203. Krisztus előtt) élt, s mély eszéről dicsért classicus görög iró a parthusok országa alkotójának, és az egyik legbölcsebb törvényhozónak mondja; mások azt mint ilyent istenítik, s ebben az istenítésben bizonyosan a parthus scythák, kik őt Trogus Pompejus bizonysága szerint is mindenek felett szerették, elfelejthetetlennek hirdették, lettek volna az elsők, ha saját istenüket olyannak gondolták volna, mint a görögök, vagy rómaiak, a kit tudniillik, lehetne is, kellene is szaporitani.

XVII.

A mit az európai scythákról az általam már máshol di-

csért Duncker Miksa jeles régész, Herodotnak IV. k. 78-ik 80-ik fejezetére hivatkozva, alaposan mond, miszerint az uralkodási jog ezeknél egy családhoz volt kötve; de ha az ebből uralkodó király, elvesztvén a nép bizodalmát, székéből kiesett, helyette egyedül csak ugyanazon családból lehetett és kellett az utána következőnek választatnia; azt örök törvényképen meghagyta Arsaces és a hála, szeretet, tisztelet által hozzákötött parthus szittya nép.

XVIII.

Arsaces továbbá mindazt, a mit Herodot a véreskűről, a megyékről, a megyeispányokról irva hagyott, — előbbi értekezésem tartalma szerint meghagyta; de a min az emberiség, a haladás, a míveltség barátjának — bár mi nemzetbeli legyen az — nem lehet nem örvendeni; sőt de a min már magán is Arsacesben a szittyáknak második Anacharsisát nem látni nem lehet — mindezeket azzal a bölcs mérséklettel hagyta meg, hogy mindazt, a mi ezekben kegyetlen s emberiség ellenies volt, mint p. o. a foglyoknak áldozatképeni leöletése, a kivégzett ellenfejek bemutatása s más ilyek [1]) megszüntette.

XIX.

Arsaces bölcs mérséklete által lett az előbbeni borzasztó példák ellenében a parthusoknál általános törvénynyé az, a mit Strabó (XI. 11.) szinte csodaképen említ fel a caucasusi szittyák szokásai közt: „usum esse, neminem eorum, qui gravissimum in se admiserint scelus, interficere; sed tantum cum liberis extra fines ejicere; (számüzni) contra ac Darbices, qui etiam ob levia facinora morte mulctant.“ Ez a törvény az, mely Arsacesnek minden egyéb törvényeivel együtt az Árpádok korában jelesül az anathema, a számüzés, a registrálás, a kiadás neve alatt általában fentartatott. [2])

---

[1]) Lásd, ha úgy tetszik, Herodot IV. 62. 64. 65. 71. sat.

[2]) Lásd, ha úgy tetszik, Csallóköz történeti vázlata 87—97.

XX.

Mindezen törvényeit Arsacesnek, úgy mint a szelidülő erkölcs saját nemtőjét, nem lehetett az akkori világbölcseknek nem dicsérniök, de ezeken kivül még egy más törvénye is volt Arsacesnek. Ezzel ő szándékának egyenessége, igazsága s nagylelküségéhez képest egy oly bajnak kivánta a parthus scytháknál elejét venni, melyet ezen bölcsek nagy részt otthon magok is éreztek s orvosoltatni kivántak. S ez az a törvény főképen, melynélfogva azok neki, úgy mint a legnemesebb törvényhozók egyikének tették fel a koszorút. Miután tudni illik a parthus scythák őt és maradékait olyképen választották országos uroknak, hogy mind hatalmára, mind udvara diszére, mind jövedelmeire nézve mindenekben az legyen, s maradékai is azok legyenek, a kik a medus királyok voltak; — viszont Arsaces is velök egyesült akarattal határozta örök időkre, hogy a minő nagy úr birájok volt a medusoknak, épen oly tekintélyü nagy úr birót választhasson népe is magának.

XXI.

Itt még csak egy pár szót a nagy úr biróról. Mondám már előbbi értekezésemben, hogy az országos úr után a parthus szittyák államtörvénye szerint a legelső s legfőbb államtiszt a nagy úr biró volt, kit a nép valahányszor ennek polcza megürült, mindannyiszor szabadon választott. Ezt én a minapában még Surénának neveztem s e szó eredetét kihüvelyezni philologusainkra hagytam. Ma, midőn időközben Valesiusnak és Lindenbrognak Ammianus Marcellinus könyveihez 1681-ben elődeink iránt a legméltányosb szellemben irt tudománydús jegyzeteikből azt tanultam, hogy Surene syriai szó, melynek első része *nagyot*, a másik *mienket* jelent; azt tartom, hogy már ez által is eléggé igazolva van a várkun szittya rokonaink *jog ura* nevezete mellett a magyar *nagy úr birónak* nevezete is.

XXII.

Ez a nagy úr biró volt az, ki az országos urat az öszszes nép gyülésében a medusok szokása szerint, fejét előbb

fejedelmi fehér szalaggal övezvén, arany székébe iktatta. Ő volt az általános legfőbb biró, épen úgy, mint a magyar arany bullának 8-dik czikke e szavaival mondja: „Palatinus omnes homines regni nostri indifferenter discutiat.“ Arsaces korában a parthus szittyáknak sem mágusaik, sem táltosaik nem voltak; ezekre tehát Arsaces nem ügyelt; a mire pedig őseinknek a keresztény vallás tekintetéből gondolniok kellett volna, azt az 1231-dik évi 17-dik törvényczikk által kipótolták.

XXIII.

A nagy úr biró az országos úr és a nemzet, vagy annak része közt támadt meghasonlást vagy közbenjárása törvényes tekintélyével megszüntette, vagy, mint biró, itélete által elhatározta, vagy a legvégső esetben, ha a király elmozditásáról volt a szó, mint az országos tanácsnak (senatus parthicus) feje, erről is, valamint szinte a királyválasztás kérdésében is ő adta első a voksot; de viszont ő is tartozott arra szorosan ügyelni, begy a választandó király, az első országos úr maradékai közől legyen, más családból ne lehessen.

XXIV.

Arsacesnek még egy törvényét kell említenem. Ez a városokat, telepeket, gyarmatokat illette. Ezeknek lakosai görögök, macedoniaik, syriaiak és zsidók voltak; ezek űzték a parthusok között a kereskedést és általában a műipart. Ezekre nézve Arsaces államtörvényében meghatároztatott, hogy kiki közőlök a maga nemzetségének törvényeivel, szokásaival élhessen, azok szerint itéltessék. Ez volt a magyarok első királyának is a parthus elődöktől öröklött törvénye, melyet némelyek jobb szeretnének ennek törvényei közt nem látni. Ezek, ha magyarok, szégyenlhetik azt nem tudni, hogy egykori őseink hozták ezt a régiebb őseink törvényét magokkal Ázsiából.

XXV.

A parthusok első országos urának utódjai egymás után magas erényeinek örökösei is voltak. Csak ily fejedelmek

s ilyen népnek élén vihették a parthus szittya nevet oly rövid idő alatt a dicsőségnek Rómával vetekedett magasságára, melyről több irók, s mindnyájan más nemzetbeliek, irtak, kik ma is a hajdani classicus irodalom hőseiként tiszteltetnek, s otthon a magokéinál államférfiak voltak. Ezek között főkép Cornelius Tacitus volt az, kinek nevét még most is a legmelegebb hálával említem. A későbbi irók közől a parthusok hírneve iránti nemes vonzódásáról nem lehet az annyiszor dicsért St. Croixt még itt is nem dicsérnem, ki az előbbi értekezésemben magasztalt kis commentárjában a parthus hirnév *napkeleti hirdetőivel* is: Tabarival, Navajrival, Ferdusival sietett bennünket megismertetni. Én pedig a ki utóbbi értekezésemnek 45-dik szakaszában a parthusok s az arab szomszéd nép közt volt szilárd kapcsolatról tettem említést, különös köszönettel is tartozom neki e kapcsolatnak egy másik hasonló bizonyitmányáért, melyet ugyanott e szavakkal ad elő „constanti fide Parthis adhaesere Atraeni ex Arabibus Scenicis orti, quorum opes commerciis quaesitae, fidesque Parthis praestita, Trajanum movere, ut Atras oppugnaret, urbem altissimo monti impositam. Mox eandem magna vi adortus Severus, post viginti dies infecto negotio turpiter discedere est coactus. Arsacidis etiam ab Artaxerxe licet regno dejectis, fidem servarunt Atraeni.“

XXVI.

A parthus hír és név barátjai közt egyet még, de azt az egyet kell felemlítenem, ki azoknak nevét minden vele egy idős nemzetekéi között legfőbbre, az az épen Róma után tette, nem csak, de míg halhatatlan lyrája zengeni meg nem szűnik, minden időkön áthat, és minden nemzeteknél hirdetni fogja. Ez Q. Horatius Flaccus. Ki még Rómának próza irói a parthusok kormánybölcseségét menhelyeiknek bátorságát, hüségét, minden nemzetség jogainak, szokásainak kiméletét, vallástürelmét, szóval észleleteit (observationes) még az illedelemesre is kiterjesztve [1]),

---

[1]) Svetonius midőn Germanicus császárnak még a külhatalmak által is gyászolt halálát IV. k. leirja, ezt mondja a parthus királyról: Re-

dicsérik; ő a parthusok- és rómaiakat a haderő és vitéztettekre nézve egymással mérkőzve nagyobb-, kisebb képekben festi, úgy hogy ódái, századios dala epodonja, sermói, epistolái tele vannak parthusokkal. Ezekből mi magyarok oly szellemüket, mint ódái III. k. a 6-dik

Jam bis Monaeses et Panorimanus
Non auspicatos contudit impetus
Nostros et adjecisse praedam
Torquibus exiguis renidet.

gyönyörrel olvasunk; viszont bizonyos, hogy sem Augustusnak, sem az egész római népnek kedvesebbet Horácz lyrája nem hozhatott, mint midőn azt énekelé, hogy a parthusok már Romától félni kezdenek — a rómaiak már félelmesek kezdenek lenni a parthusok előtt. S ennyit és nem többet kért a parthusok irányában e nemesszivü római poéta. Epist. II. k. első levélben is, melyet Augustushoz irt

nec sermones ego mallem
repentes per humum, quam res componere gestas
terrarumque situs et flumina dicere et arces
— —
claustraque custodem pacis cohibentia Janum
et formidatam Parthis Te Principe Romam [1])

XXVII.

Strabo (XI. k. 11. f.) azt mondja „hogy a kik valaha az amazonokról irtak, mindazok nem az igaznak szeretetéből, hanem merö hizelkedésből irtak“ és ebben én is vele tartok. Nem lehetett tehát a legnagyobb örömmel nem olvasnom, hogy már Herodotnak bizonysága szerint (IV. 110.

---

gem etiam regum et exercitatione venandi, et convictu Megistanum (a megye ispányok megvendéglése) abstinuisse, quod apud Parthos justicii instar est.“ Nem egyszer történt tehát, hogy Arsaces maradékai gyászolták az erényt még elleneikben is.

[1]) Fogadja itt Horácz irói élet- és jellemrajzának (Buda-Pesti szemle 42 és 43. f.) koszorús szerzője Szász Károly úr tőlem különös tiszteletem bizonyságaul azt a vallomást, hogy Horácz „*Donec gratus eram*“-ját annyi egyéb nem szerencsétlen fordításai között az övé minden idegen fesznek legszerencsésb elkerülése mellett a legigazabb, mert legtökélyesebb magyar szellemű mása.

111.) mint egészen idegen jövevények tüntek fel a scythák előtt is az Amazonok hadiszerekkel és lóháton, mig önmagoknak nejeik sátraik alatt, vagy szekereiknél asszonyi munkákkal voltak elfoglalva, a nélkül, hogy vadászatokra jártak, vagy más olyast, mi férfit illet, tettek volna.

XXVIII.

Következetes magával Herodot; mert midőn a szittya nőket természeti rendeltetésökhöz híveknek látja, különös gonddal tünteti fel azoknak kenderrel volt legfőbb foglalatosságukat. Mindazon eszközöknek, melyek által ebből azután a fonál s ezekből a vászon lesz: a tiló, a gereben, a rokka, a gyalog rokka, az orsó eredeti parthus hunmagyar neveik; a hím és hímetlen szavak, s ezeknek oly számos ivadékai, mindannyi bizonyságok az iránt, hogy e foglalatosságok a parthus hunmagyar nőknek elvitázhatlan dicséretüket teszik. Arsacesnek a parthusok első országos urának törvényei voltak a szittya nők hüségének őrei. Ezeknek pedig nem csak szigorú kötelességök, de legfőbb örömük saját mindkét emlöjökkel, és igy egy igen tisztelt academiai tag barátomnak értekezése szelleme szerint az édes anyai téjjel szoptatni szülöttjöket, a még csecsemős parthus hadfiakat, hanem majd a lórakelöket vászonruhával is, vagy ruhakép idomitott börökkel ellátni. Nálok azonban buján nőtt a vadkender is, annál gazdagabban pedig a vetett.

XXIX.

Herodot szerint a helleneknek mesterségesen készült fürdőik sem birtak azzal a kellemmel, melyet a szittya nők a tüzes kövekre hintett kendermagnak — teritök, lepedökkel felfogott — gőzével szereztek férjeiknek; mert magok számára cipressus, cedrus, és töményfát dörzsölvén össze egy kövön s e dörzsölékre vizet öntvén, oly tésztanemüt szoktak késziteni, melylyel bekenvén magokat, a legkellemesb szagra, más nap pedig levévén a kenőcsöt, nem csak a legnagyobb tisztaságra, hanem a bőr fényességére is tettek szert. [1])

[1]) Herodotnak e helye Plinius XIII. k. 2. fejezetére emlékeztet,

XXX.

Plinius pedig a szittya parthus nőknek saját módjokon, tudniillik viz élesztővel kelesztett kenyerét (panem aquaticum, Parthicum) s egyszersmind kalácsukat is, melyeket ők tojással és téjjel készitettek, ismertette meg a római világgal. De Pliniusnak e helyére, mint csak most veszem észre, Jernei János jeles hazafi tudósunk már is figyelmeztette a magyar olvasókat, nékem tehát legyen szabad e fejezetet bevégeznem, s a mit még a szittya parthus nők foglalatosságairól itt mondhatnék, arra az időre hagynom, midőn Attila palotájába érkezvén, visszaemlékezni fogunk, milyennek találta ott az egykori művelt byzanczi követség Attila főnejét a királynét a hunmagyar Penelopét.

HARMADIK FEJEZET

A HUNMAGYAROKRÓL.

I.

Jelen jegyzeteimnek első fejezeteért Herodot, s (koruk szerint) Arrianus Flavius és Q. Curtius állnak jót; a másikat Cornelius Tacitus Minervájának hatalmas aegise védi, a harmadikra nézve egyedül a gondviselést áldom, hogy ezt az előbbi kettővel a legszorosabb következetességgel kapcsolhatom össze, midőn Q. Curtiusnak reánk nézve megbecsülhetetlen munkájának mintegy szakadatlan folytatásául Hieronymus (Sophronius Eusebius) a keresztény számitás szerint a 331-dik, mások szerint a 342-dik évben született — s ifjuságát Rómában a görög és latin classicus irók társaságában töltötte — igen tudós, — későbben keresztény és a szentek közé sorolt nagy férfinak e szavaival kezdem:

---

melyben előre bocsájtván e szavakat „nunc dicetur cumulus ipse deliciarum et summa auctoritas rei: Ergo regale ungventum (parthus királyi ír) apellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur. Elő számlálja ez után mind azon ritka drága füveket, szereket, melyekből készült, melyekhez hasonlót Europa az illyriai iris és a gallusok nardusán kivül nem termesztett.

„Oriens totus intremuit ab ultima Maeotide inter glacialem Tanaim et Massagetarum immanes populos, ubi Caucasi rupibus feras gentes Alexandri claustra cohibent, erupisse Hunnorum examina". [1])

II.

Q. Curtiusnak azt a helyét, melyet e levél rövidbe foglalva oly teljesen terjeszt újra előnkbe, már oda fen híven kiirtam; azt tehát csak említenem kell. De midőn úgy látom, hogy e megbecsülhetetlen irókkal Béla király halhatatlan jegyzője teljesen megegyez, kinek minden tudományát ma már egy egy úgynevezett magyar uj criticus csupán csak Reginonak — a vad Reginonak ismeretére, nem tudom ha szoritani mondjam-e, vagy kárhoztatni törekedik; szükséges, hogy mint a magyar *történelmi igaznak* barátjai, itt egész komolysággal e jegyző előadásainak eredeti aranytiszta forrásaira menjünk vissza.

III.

Ő munkájának tüstént első fejezetében, a hol *Magok* királynak, mint mondja, Attila ős elődjének népeiről szól, épen azokat mondja, miket ama kettő: Q. Curtius t. i. és Jeromos „ab Orientali vero parte vicinae Scythiae fuerunt gentes Gog et Magok *quos inclusit magnus Alexander*". Szabó Károly forditása szerint: Scythiának kelet felöl való határánál pedig a Gog és Magok nemzetek laktanak, *kiket Nagy Sándor berekesztett.*

IV.

Milyenek e jegyzőnek további hagyományai, melyeket egykori hálás unokái számára „ut de certa scripturarum explanatione et aperta historiarum interpretatione rerum veritatem nobiliter percipiant", hogy az irományok bizonyos fejtegetéséből és a historiák nyilván magyarázatából nemesileg értsék a dolgok valóságát, irt össze a rólunk ily szivélyesen gondoskodott magyar nagy hazafi? ugyan

---

[1]) Epistola Hieronymi ad Oceanum. Epitaphium Fabiolae.

ott ő ezeket mondja „Scythici enim, sicut diximus, sunt antiquiores populi, de quibus historiographi, qui gesta Romanorum scripserunt, sic dicunt: quod Scythicae gentes fuissent sapientissimi“ Magyarul: „a scythák ugyan is, miként mondottuk, régiféle népek, a kikről a történetirók, kik a rómaiak tetteit megirták, igy szólnak: hogy a szittyai nemzetek igen bölcsek voltak“. Barátaim! kik némi-némi figyelemre méltattátok igénytelen jegyzeteimet, ti tudjátok már is, kik voltak légyen azok a római irók, kiket ő követett, de érzitek azt is, mennyivel tartozunk mi magyarok főképen e királyi jegyzőnek, ki annyi egyéb teendői között itt nemzete történelmi *igazaiért* fáradt, Sajónál pedig hazájáért elvérzett, saját hősitnknek, ő általa pedig Strabónak, Trogus Pompejusnak, Q. Curtiusnak s egyebeknek, kiket ő a római historiographok neve alatt ért, s kiknek tanuságaival a magyar józan észlelés (observationes) és a jegyzőnél ujra feltünt szittyai sapientia bővebb bizonyitásául éltünk.

V.

Kell-e még több? Ott állnak a nálam halhatatlan jegyzőnek előadása szerint az ős magyar első vérszerződésnek öt pontjai, mondjuk fel őket úgy, a hogy Magyarország története második kiadásában, (mint mi legjobban tapasztaljuk) ön magamagához hasonlóbb Szalay László, e részről már az elsőben is, a királyi jegyző lelke által teljesen áthatva, ott is remekül adta:

„1. Mind nekik, mind maradékaiknak mindenkor Álmos nemzetségéből legyen fejdelmök.

2. Mit közfáradalmaik által szerezhetnek, abban mindenkinek része legyen.

3. Miután szabad akaratukból választották Álmost fejdelmöknek, sem ők, sem fiaik soha a fejdelem tanácsából ki ne rekesztessenek, s az ország közigazgatásától meg ne fosztassanak.

4. Ha utódaik közöl valaki hitlenné válnék a fejdelem személyéhez és visszavonást okozna a fejdelem s a többi ágak között, annak mint bűnösnek vére ontassék ki,

valamint az ő vérök kiontatik az eskü alkalmával, melyet Álmosnak tesznek.

5. Ha valaki Álmos fejdelem és a többi főnökök utódai közől ezen esküvel erősitett pontokat felbontani akarná, társadalmukból számüzessék örökre".

VI.

S ez után következett a Herodot szittyáinál első eredetök óta létezett s Arsaces a parthusok első országos ura által, midőn Herodot scytháinak egyéb embertelen vad szokásaikat eltörölte, [1]) teljes épségében fentartott véreskűje. — Ott állanak ugyan ezen Arsacesnek jelen igénytelen lapjainkon felszámlált államtörvényei, melyeket elődeink (tudniillik a Nomádok?!) hoztak magokkal; a magyarok első országos ura s uj Arsacese pedig, mint előbbi értekezésemben mondám, a négy folyó s három bérczek honába a nemzetnek nemcsak beleegyesülése, de közremunkálásával is ültettek, s az Árpádok ugyan az ázsiai első typusnak félreismérhetlen nyomai szerint, még éltek, fen is tartották. De erről ennyi itt elég, most térjünk értekezésünk folytatására.

VII.

Szent Jeromossal ugyan azon negyedik században élt Ammianus Marcellinus munkájának azon része, mely a hunnokról szól, már első tekintettel legnagyobb elfogultságot, ingerültséget, boszut árul el. Ha valahol, úgy e latin irón teljesedtek Julius Caesarnak Salustiusnál eféle szenvedélyek ellenében bölcsen mondott e szavai: „haud facile animus *verum* providet, ubi illa officiunt, neque hominum

---

[1]) Ezekből én oda fen csak egynéhányokat említettem; a kinek kedve van, folytathatja az ott kezdett hasonlitást. Ott fogja találni azt is Herodot IV. 64., hogy ennek szittyái azon ellenségnek, kit a had piaczára kelve mint ujonczok elsőt végeztek ki, véréből is ittak: de Arsaces ezt a szokást is eltörölte a maga szittyáinál. Honnan mondhatom én ezt oly bátran? mert az ő parthusait, kikről már annyi tudományos államférfiak is irtak, senki eféle iszonyatosságokkal nem vádolja; Arsacest pedig mint törvényhozót — szabad-e kimondanom — az ős régi szittya kegyetlen vad szokásoknak reformatorát — az egész tudós világ dicséri.

quispiam libidini simul et usui paret.“ Ha mi Ammianus magyarázóinak: a talpig tudós Valesius és Lindenbrognak kedvéért megengednők is, a mit ezek magok már önkényt mondanak magoknak „hogy Ammianus e szavakat irván: Persae sunt originetenus Scythae“ — „a perzsák eredetiképen a scythák,“ szándéka nélkül tévedett volna meg; de hát midőn Herodot után előszámlálván a scytha fő szokásokat, mindezeket csaknem egészen elsajátítja a hunnoktól, s minden okadatlanul a fűzvesszővel való jóslással s a kardimádással együtt az alánoknak tulajdonítja, mit mondanak erre a fentisztelt tudós commentatorok? ők, még pedig Jornandessel együtt, a ki Marcellinust egyébkint szolgailag követi? Épen azt, a mit mi magyarok is ős hagyományaink nyomán tartunk, hogy Herodot szittya szokásai mint a hunnoknál, úgy az alánoknál közösek voltak. Ámbár tehát még az is, a mit Ammianus az első parthusok királyairól a fen elősorolt eredeti kútfők daczára regél, bővebb megrovást érdemelne; hagyjuk öt imádóinak; mi pedig siessünk nagy lépéssel Priscus elébe, ki Theodosius császár által Attilához küldött követséghez segédkép adatván, azon tudósitásban, melyet e követség nevében készített, a hunnok szokásairól a legbizonyosbakat adja.

VIII.

Ezen irodalmi kincsünk valóságos becsét Bél Mátyás volt első, ki velünk magyarokkal egy külön kiadásban megismertette. Ő vala, ki Tomka-Szászkyt szemelvén ki magának munkatársul Caelius Calanus Attilájához 1736-ban egy commentart adott ki, mely a magyar tudományosságnak legjelesb emlékei közé tartozik. Hát ő utána mi lett nálunk a hunmagyar tanulmányokkal? Schlötzernek tana foglalta el a magyar tanszékeket, mely a hun és magyar történelem között minden kapcsot szétszakasztott, s ezen elszigetelt állapotban szó sem volt Priscusról még azon magyar törvények és szokásokra nézve sem, melyeket Priscus nélkül még mi magyarok sem magyarázhatunk magunknak, annál kevésbbé pedig idegeneknek alaposan. De erről is, kivált azon classicus beszéd után, melyet tanulmányaimnak

egyik legnemesebb, legszilárdabb barátja Pauler Tivadar úr, mint a magyar tudomány-egyetemnek e. i. nagyságos Rectora a mult november első napján tartott, vagy ha szabad úgy szólnom, a mint érzem, magok a muzsák tartottak saját magyar ügyökben az ő ajakain, ennyi elég.

IX.

A byzanti követeket utjok közben, minekutána napalkonyodta körül egy hun falu közelébe érkezvén ott sátorokat ütöttek volna, azon éjjel oly rémitő zivatar s felhőszakadás érte, hogy sátoraikkal együtt egy helyről a másikra sodortatva segitségért kiáltani kényszerittettek. Talpon állt egyszerre az egész falu, világitókkal ellátva, s megmentvén őket a veszedelemtől, egy sem volt, a ki a maga hajlékát velök osztani késznek ne jelentette volna magát. Igy történt tehát, hogy Priscus a szittya földre érkezvén, fajunk egyik jellemző erényét — a vendégszeretetet — ismérte meg legelsőbben, és azt hálásan magasztalja tudósitásában az egész követséggel.

X.

Későbben pedig egy az előtt Viminiacumban volt gazdag görög kereskedővel, de a ki a hunokkal volt háború martalékjául, mint rab, osztálykép Onegézesnek jutott, s ennek oldala mellett kitüntetvén magát a fegyverben, ismét szabad, és *szives örömest* hun lett, Attila palotájának környezetében jött össze Priscus, s kérdezvén öt sorsa felől, teljes megelégedésének előszámlált egyéb okai közt, melyek — értsük jól — az azután következett magyar gyülnév divata alatt, a szabad, a becsületes emberekéivel teljesen azonosak voltak, Priscust ez lepte meg legváratlanabbúl, hogy az új hun az igazság kiszolgáltatása, s jelesül ennek gyorsasága s épen nem költséges voltára nézve, a huntörvényeket sokkal elébe tette a byzancziaknak. Priscus mind ezeket, mind pedig, a mit ő ezekre válaszképen mondott „hogy jók, és a népnek minden rétegére okosan idomítva vannak a byzanczi törvények; de a tisztviselőség hanyagságában fekszik az egész rosznak kútfeje,“ császárjához irt követségi tudósitásában is világosan kitette.

XI.

A mi tehát a parthus-hunmagyar-scythák közös jellemének legfényesb vonásait: a vitézséggel páros vendégszeretetet s gyors igazságszolgáltatást illeti, ezeknek nemzedékről nemzedékre következetes bizonyitásában Priscus, Strabo és Tacitus után, sőt ha szabad hálás érzésemnek szavakat adnom, még azoknál is többet tett, mert a mit azok az ő idejökbéli parthusok sajátságos szokásairól, épen azt bizonyítja ő a mi közelebbi őseinkről, a hunmagyarokról.

XII.

Priscus szerint Onegézes görög származású, de első gyermekségétől fogva hunok között hadi magasb pályára nevelt, s ezen a pályán az érdem legfőbb fokára: Attilának úgy, mint a hun gyülnevezet alatt értett elődeinknek osztatlan szeretetére tett szert; neje által pedig a leggazdagabb honi családokkal jutott a legszorosb kapcsolatba. Ezek után szükséges-e még világosan is mondanom, hogy ő lett a nagy úr biró, és Attila alatt az első államtiszt. Ő, ki ez önkényre hajlandó urnak egyegy végzése ellen, mely az ős törvények- s szokásokkal meg nem fért, kikelni is elég bátor volt; de kinek viszont hívségéről, becsületéről, s talán nem is uj, hanem már őseinek e hona iránti szeretetéről amaz teljesen meg lévén győződve, nem csak intése- s javallataira engedett; de fiának Edekonnak nevelését, sőt gyámságát is reá bizta. A ki mindezeket, ezeken kivül pedig még e nagy ur birónak a byzanti követség kisértő ajánlataira adott e feleletét tudja: „gondolják-e a rómaiak őt bármi kérések (ajánlatokkal) oda birhatni, hogy urát elárulja, semmibe vegye-e a scytháknál volt neveltetését, nejeit s gyermekeit, s ne tegye-e többre Attilánál a szolgaságot, mint a rómaiaknál bármi temérdek gazdagságot“, — a ki mondom mind ezeket, még pedig magának a görög Priscusnak szájából tudja, annak nem lehet nem látni azt is, hogy Onegézes az első nagy ur biró s legfőbb államtisztnek a parthus alkotmányban rajzolt mintaképét mind a mult, mind az utóbb következett időkre a legfényesb példa gyanánt valósitotta. Oly igaz az is, kogy valamint a par-

thusoknak, úgy a hunmagyaroknak sajátságos jelleme ugyanazonegy, olyan volt tehát, melyben a becsületes Priscus épen annyit dicséretre, mint Onegézes és ezen mások, kik idegen földön születvén, s azon jellemmel megismérkedvén, köztök választották uj hazájokat, hív szeretetre s vélek közös áldozatra méltónak találtak.

XIII.

Attila udvarában főnyelv volt a hun; mint a parthusok idejében Tacitus szerint a parthicum. Tehát a nemzet gyülnevével következetesen felváltotta magát a nyelv is; mely az előtt parthushun nyelvnek mondatott. A magyar azonban jelesül a hun nyelvben oly annyira benne értetődött, hogy mint Priscus világos szavakkal bizonyitja, Attila udvarában a hunon kivül csak a gót és a latin nyelvek voltak még keletben.

XIV.

S pedig a latint Attila maga is beszélte; nem ugyan úgy, mint abban az időben egy Sydonius Apollinaris; de még is az általunk kiváltképen tisztelt Thierry Amadé bizonyitása szerint, annyira, hogy mind meghivó leveleiből mind saját beszédéből jól kiértették a Gallusok, miszerint ő velök a maga legjobb szándékát s akaratját kivánta tudatni, vagy elhitetni. De beszélték, Priscus bizonyitása szerint, a deák nyelvet Attila udvarában több hunmagyarok is; és mi, kik a hunmagyarokban ugyanazon parthus-scytha népet látunk, visszaemlékezvén azon egykori fényes viszonyokra, melyekben a parthusokat és a rómaiakat magok a római irók láttatják velünk, a latin nyelvnek az ő udvarában volt divatján egy pillanatig sem csodálkozunk. Sokkal méltóbb okot ad az a csodálkozásra, hogy Attila még azon helyezetben is, melybe a byzancziakkal jött, megtartotta Herodot scytháinak a görögök nyelve, s minden szokásaik elleni, mintegy öröklött legnagyobb idegenségét; mert görögökkel csak tolmács által szólt. Mily sokkal kegyeletesebbek a görögök iránt az úgy nevezett Csiki Krónika bajvívói! Ők még Attila népének krónikáját is görögökkel csináltatták s azt a derék székely népet, mely sem ere-

dete-, sem hős jellemére nézve ily ma már nyilvánságos koholmányra nem szorult, Attilának saját szelleme s a parthus hunmagyar szokások daczára egy áltannál ámitani akarták, s minthogy a görög gyártmánynak s viszont Béla király jegyzőjének hitelessége együtt meg nem állhat, a dialectikának minden fortélyait, olyakat is, melyek eddig a magyar irodalomban nem használtattak, Béla király jegyzőjének gyanusitása, gúnyára felhasználtak. Csak erről teszünk még odalent a királyi jegyző hitelessége dicsőségének tetézéseül egy pár szót a Csiki Krónika nevével felruházott fonák gyártmányról, ezentúl egyet sem.

XV.

Priscus még Attila király nejére, az attól született három gyermekei anyjára, kik közől az egyik már is az akacírok királya volt, Rekkára, arra a Rekkára emlékeztet, kit a byzanczi mivelt követség után, még a nagy Guizot is nyájassága s legkellemesben mulattató társalgása miatt legmelegebben dicsér. A szerint, mint Herodotnál mondák a sauromaták amazonai, hogy a szittya nők csak a házi dolgokkal foglalatoskodnak, találták a követek a királyi nőt is a maga külön, de az Attiláéánál sokkal ékesebb, s ajtónálló őrökkel fényesebben ellátott palotájában egy mindenfelöl szönyegekkel bevont szobában lágyabb pamlagon ülve. Ellenében a szolgálók a férfiak számára készülő hímvarrásokon dolgoztak. Nincs is kétség, hogy a királyné udvarának e példáját követte a többi uri hunmagyar nővilág is. Ezt is látta a byzanti követség egy ünnepélyes alkalommal, midőn ez a hunmagyar szokás szerint egy messzebbi utjából szerencsésen visszatért Attilának örömdalok közt elébe ment. Látta ezeken a hunmagyar nőkhez oly igen illő fédelyeket, melyeket a mellettök menő hölgyeknek hosszú párjai fölött osztályonként vont fátyolok képviseltek. Látta mindezeket, s az ünnepélynek végén Attilának, Onegézes nagy ur biró hunmagyar neje ismét mint házi urnő által étek- s itallal lett elfogadtatását. Látta mindezeket, s mindezek annak annyira megtetszettek, hogy ezen ünnepélyes járatról is a maga követségi tudósitásában megemlékezett.

XVI.

Jornandesban a hunmagyar névnek Ammianus Marcellinushoz hasonló ellenét látják sokan; s én nem vagyok az, a ki őt e vád ellen védeni akarjam; de azt nem lehet még ilyen Jornandesben is, söt de ilyenben annál inkább nem dicsérnem, hogy a parthus hunmagyar szittyáknak azon saját legrégibb, legjellemzöbb szokásukat, mely szerint ők az általok legyőzött, vagy velök szövetkezett népeknek előbbi törvényeik- és szokásaikat nemzedékről nemzedékre ment sajátságos törvények gyanánt mindnyájan meghagyták, azoknak királyaikat nem mozditották el; hanem az ő meghódolásukkal s tágasabb vagy szorosabb függésük- és szövetségükkel beelégedtek, a gótlioknak (saját földijeinek) példájában bizonyitja be legvilágosabban. Jornandes e helyét azon nyilt levélben adtam, melyet Pauler Tivadar urhoz a magyar tudomány- egyetem mostani nagyságos Rectorához az uj M. Muzeum 1858-dik évi VI. füzetében irtam, melyre tehát most itt csak röviden hivatkozom.

XVII.

Jornandes munkájának azon része is méltányos itészre tarthat számot, melyben Attila temetéséről ezeket mondja: „Addunt arma hostium caedibus aquisita, phaleras vario gemmarum fulgore pretiosas et diversi generis insignia, *quibus colitur aulicum decus.* Et ut tot et tantis divitiis humana curiositas arceretur, operi deputatos detestabili mercede trucidarunt“; mert ennek e szavait Herodot IV. k. 71. fejezetével összevetvén, szemeinkkel látjuk, hogy az eredeti ősrégi szittya szokás, mindennek a mi abban kietlen embertelen volt, Arsaces idejétől fogva lett elhagyásával, a holt király drágaságainak vele együtti eltemettetésére nézve is parthus hunmagyar elődeinknél is fenmaradt; mert hiszen azt ők tudták legjobban, mily emberek választassanak oly foglalatosságra, melynek halál lesz a vége.

XVIII.

Nekem azonban még egy más okom is van Jornandes e helyénél még egy perczig tartózkodnom. Chifletnek

„Anastasis Childerici primi“ czimű igen jeles munkája e hajdani frank királynak 1653-dik évben feltalált sírjáról s az abban lelt sok s különféle drága szerekről szól [1]). Látni itt, s ennyit csakugyan Thierry Amadé Attilájánál is, hogy az említett Childeric a merovéi királynak fia anyjával együtt, Attila hadai által elfogatott, s csupán csak maga hív embere ügyessége, vagy a mi hihetőbb, mások hozzájárulása által kiszabadult. De hogy azután a maga népénél király, s mint király, annak szeretete lett, s épen oly módon, mint Attila, csak még több drágaságokkal, sőt még eleven méhekkel is szinte titkos helyen temettetett el, ezt Chiflettől Childeric jelen Anastasisa (feltámadása) szemmel látott tanújától tudjuk körülményesen. Én midőn e tény valóságát elgondolom, visszaemlékezvén a mi Bél Mátyásunk s Tomka-Szászkink által Caelius Calanusukban annyiszor dicsért tudós Barth szavaira, hogy Attila udvarának ünnepélyes szokásaiból sok ment által az európai udvarok utóbbi szokásaiba, e példával nemcsak fényesen constatirozva, de sőt következetesnek is látom, hogy azok a frankok, kik a parthus hunmagyaroktól a *szállás földek*, (*terrae salicae*) ugyanazon egyet jelentő nevezetét; a *grand juge*-ben a nagy úr birónak nem csak nevezetét, hanem egyszersmint első államtiszti méltóságát is mintaképen általvették; azok e kedves királyuk utolsó tisztelete rendszerét is azoktól kölcsönözték. De ők az ő Childericjök sirját már feltalálták . . . mi Attiláét máig is keressük.

Ennyit a hunmagyarokról.

FÜGGELÉK.

I.

Cornides, kinek nevét én itt tanulmányaim befejezésénél épen azon hálás tisztelettel említem, mint egykor Commentáraim kezdetében, s azután is többször felhoztam,

---

[1]) Bécsi tanár s tudós hazánkfiának Sinkó urnak, ki kéréseim szives kész teljesitésében, s mind Chiflet munkájának saját gazdag könyvtárából, mind másoknak, a tudós Birk hasonló közbenjárásával, kivonatkép lett közlésébe bele nem fáradt, itt a leghálásb szivvel köszönetet mondok.

Cornides Anonymusa Vindiciájában a hunok eredetéről, a hun és chun neveknek Thuronay Gergely, Ammianus-Marcellinus, Sydonius-Apollinaris, Theophilactus-Simocatta, Nicephorus-Calistusnál, ugyanazon egy értelemben felváltva használt egykori divatáról szólván, annak 264-dik lapján a scandináviai irók egyikét Ságát említi, s megjegyezvén róla, hogy ő is korának közös hibájától, a regés mondáktól nem egészen ment ugyan, de tanai olyak, melyek Priscus Rhetor, sőt hazai történetkönyveink irányában is, vagy tanúság, vagy pótlékkép szolgálhatnak, ezt veti utána: „mi tehát, úgy tartom, nem teendünk az olvasóknak kedvetlen dolgot, ha Attila királynak származási tábláját, melyet Sága után kidolgoztunk, ezennel vele közöljük.“ S midőn várva várjuk a magyar történelem javára született nagy tudományférfi ajakairól a többit, akkor e munkájának kiadója Engel e rideg szavakkal vág közbe: „mi pedig, úgymond, ezt a helyet, mint hogy a scandináviai regékben nem bizunk, a magyarok történetét pedig a hunokéval össze nem zavarjuk, azokra hagyjuk által irniok, kik még ma is a magyarok hun eredetéről álmodoznak.“

II.

Ezeket mondja a tetőtől talpig magyar Cornides ellen Engel. Én pedig mind a magyarok eredete, mind Cornides fenérintett szándéka tiszteletére nézve oly messze állok Engeltől, hogy ennek Cornides iránti egyéb érdemei közt is, azt teszem legnagyobbra, miszerint ő mégis erőt vévén magán, legalább Cornides kedves Horniusának e szavait: „Fenni magna gens. Fennorum propago Lapones. Utrique Hunni“, kegyesen meghagyta. Ezek előttem szintoly érdekesek, mint magának Cornidesnek Priscus Rhetora és a magyar történetkönyvekre vonatkozó saját szavai. A mi tehát tőlem már ki nem telik, reménylem, a magyar történelmi igaz barátainak valamelyike minél előbb meg fogja tenni, hogy kipótolván a mi Cornides szép s nagy szándéka teljesedésére hátra van, a magyar történelmi igaznak is, és Cornides nagy árnyékának is áldozzon.

III.

Nekem sok okom van Cornidest őszintén tisztelni; ezek között pedig nem utolsó az, hogy a „Chronicon Alberici Monachi trium fontium“ czimű munka nevével általa ismerkedtem meg; mert azután, mindenre figyelmezvén, a mit ő a nagy ovatosságú magyar hazafi, nemzete történelme irányában figyelemre méltónak tartott, magamnak azt megszereztem, s ez a munka még az, melyet a Béla király jegyzője tisztelőivel közölnöm kell.

IV.

Tehát ismét Béla jegyzőjénél? Igen is, és pedig“, Albericus Monachus trium fontium“ társaságában. Tettem én ezt más helyen Hédervάry Lőrincz néhai nagy nevű nádorunkért, s ím épen most magáért Cornidesért, s másokért valahányszor az irók kedélye által a nyilvánságosan elismért érdem becsét, hirét veszélyeztetve látom.

V.

Az úgy nevezett Csiki Krónikának bajvivói azóta, hogy e védenczüket már „Magyarország történetének“ új kiadásában, jelesül az első kötet 10-dik lapján is „a Csiki Krónika nevével felruházott fonák gyártmánynak“, Álmost pedig ugyanott a 13-dik lapon „a pouszták népe Mózesének“ neveztetni látták, egyetértve kiki a maga szelleme s tehetsége szerint még tüzesebben fogtak előbbi munkájukhoz. Nékem a Béla király jegyzője iránti tiszteletem s hálám, Commentáraim kiadásától s jelesül azon időtől fogva, hogy Szabó Károly dialecticája természetével jobban megismerkedtem, szoros kötelességemül tette arra vigyáznom, nehogy azon dialecticához férő fortélyok használása által, ennek irántunki érdemének becse, híre, neve szenvedjen.

VI.

Az ő székfoglaló beszédének e része még most is zeng füleimben „hogy a király jegyzőjének azon állitása, miszerint Álmos még az ősi honban az összes nemzet fővezére volt volna, a szigorú birálat előtt meg nem állhat; mert Bibor Kosta mást mond; *jegyzőnkön kivül pedig a*

világon semmi más forrás nincs, mely Álmos fővezérségéről szólna. Költőink a királyi jegyző Álmosát a zsidók Mózeséhez hasonlítva igen szépen felhasználhatnák ugyan a költészetben; de nekünk a történettudományban ez eszmét minden szépsége mellett is *mint nem igazat* határozottan vissza kell vetnünk."

VII.

Időközben ő Béla király névtelen jegyzőjének könyvét magyarra fordítván V. fejezetében előforduló e szavaira „tehát a hét férfiú szabad akaratjából és közegyetértésből vezérökké és parancsnokukká választák magoknak és fiaik fiainak mind utolsó íziglen Álmost Ögyek fiát és a kik az ő nemzetségéből származandanak", újra e jegyzetet teszi „itt névtelen jegyzőnk ellenkezésben áll más történeti forrásainkkal (! ? ? ?) a mennyiben a magyarok első választott fővezérének nem Árpádot, hanem annak atyját Álmost állítja. Őt ezen állításra, melyet a birálati történettudomány el nem fogadhat, véleményem szerint, a netalán létezett mondai alapon kivül még azon czél vezethette, hogy az öreg Álmossal a fővezérséget fiára Árpádra Ungvárnál átruháztatván, sőt Dux Hungvariaenak, vitézeit pedig Hungváriaknak keresztelvén, ez által a Hungarus névnek szerinte Hungvártól eredő származását igazolni láttassék."

VIII.

Már ezelőtt pedig Anonymusnak minden lehetséges gyanúsitására ugyan itt az 5-dik lapon Reginonak borzasztó szavait, minden kimélet nélkül a magához hív jegyzőnek rója fel, a ki szittya elődeinket mint bölcseket dicséri, s ha mit vadat tettek volna is a monda szerint, azt az ellenségek *ingerlése* által okozott *haraggal* menti a legbecsületesebb magyar ember módjára. Ily gyanakodások, gúnyok, tendentiák költése, mint a melyiket csak minap Rössler Eduárd s hozzá hasonló német iróknál láttunk, eddig a magyar irodalomtól távol voltak. S minekutána az ábrándos czél, mely miatt használtattak, úgyis örökre megbukott, azoknak további felszámlálása helyett lássuk inkább, ki légyen az az Albericus Monachus trium fontium?

IX.

Ez a német tudós világ legjelesb krónika irója s reá nézve jobban mondva, a régi már nagy részben elveszett krónikák leghívebb gyűjtögetőinek egyike. Ő e gyüjtögetéssel 1246-dik év körül fáradozott legjobban, akkor tehát, mikor Béla király jegyzője Sajónál már rég elvérzett, e munkája pedig teljesen ismeretlen volt. Áll tehát azon iróinknak véleménye, kik azt tartják, hogy volt elődeinknek már Béla király jegyzőjénél régibb krónikájok, a melyből tudniillik Albericus a magáét merítette. Egy új adat ez részünkre, kik Béla király jegyzőjének korát a 13-dik századba helyezzük. Alberik dicsérői között feltűnik Chiflet, kit alapos tudományossága miatt csak imént említettünk, teljes tisztelettel, s nehogy másokat nevezzünk, elégnek tartjuk az ujabbak közöl Dr. Wilmant említeni, ki az 1851-dik évben Hannoverában tartott értekezésében Alberikot is, mint a német literatura egyik kitünő csillagát dicséri.

X.

Magát Alberik krónikáját Leibnitznál is Accessionum historicarum tomo 2-o láthatni. Itt a 225-dik lapon ezek állnak: „ad annum 893. his diebus gens Ungarorum *sub primo Duce suo nomine Alino* ex Scythia egressa, ac a Pesenatis pulsa, Avaribus ejectis, Pannoniam inhabitare cepit, haec eo tempore tam immanis, tam belluina fuisse *dicitur*, ut crudis carnibus utens humano quoque sanguine potaretur, quod ne cui incredibile videbatur (így), audiat quod piccnati et hi, qui Falones dicuntur, crudis et immundis carnibus, ut pote equinis, catinis usque hodie vescuntur, valent autem in sagittarum ictibus plurimum, quibus etiam dorsa vertentes nocere solent.“

XI.

Ugyanaz ugyanott: „anno 1041. ungaris regnavit Petrus annis duobus. Sanctus Rex de Hungaria Stephanus primus Christianus Jechae filius *et a primo Duce Almo septimus* filium habuit unicum virum sanctum nomine Henricum qui vivente patre decessit. Unde Rex iste

Petrus, de quo hic agitur, frater dicitur fuisse illius Reginae Gislae, de qua supra diximus. Et quia non erat de semine ungarorum, contra eum promovere curaverunt quendam Abbonem, qui erat unus ex ipsis de magnis principibus."

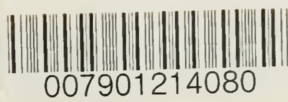
XII.

Ez tehát a mit az el nem fogult birálati történettudomány elfogadni, s a minek az egyébiránt tisztelt tagtársam Szabó Károly, ha — engedje meg ezen ősrégi magyar közmondásunkkal [1]) élnem — előveszi a jobbik eszét, szivesen helyet adni fog. Én sem epés, sem irigy nem vagyok; mint ilyen nem érhettem volna el azt az életem legfőbb, s elvárhatatlan dicsőségét, hogy Pozsony vármegye rendeinek kegye saját tiszteinek pályáján fokonként bennem, az igénytelen árvában, azt a hivatalnokát nevelte, kinek azután ama polczot adta egyes szóval, melynél már nagyobbat, szebbet nem adhatott. Igy lett a hála és tisztelet második természetemmé, s e hála és tisztelet a hajdani ősök iránt, kik e hazát alkották, a forrás, melyből Commentáraim származtak. A tudományok térén akárkivel vetekedni — ismervén magam gyengeségét — nem volt szándékom, — de azt, hogy egykori nemes lelkü elnököm, a 19-dik század új magyar Verbőczije, gróf Apponyi György volt az, a ki Commentáraimat oda fen; Deák Ferencz pedig az örökre emlékezetes zágrábi levélnek halhatatlan szerzője az, a ki mind azon, mind későbbi jegyzeteimet a magyar Academiának figyelmére is méltóknak találta és ajánlotta, s ezt épen ők — a kik az ős magyar históriának lelkét birják — tették velem; ezt életem legfőbb nyereségének tartom, vallom, hirdetem.

---

[1]) Magyar közmondások könyve, Erdélyi Jánostól, 2441-ik sz. a.

007901214080

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 18 07 014 4